

GÜNEY KAFKASYA'DAKİ İSTİKRARSIZLIĞIN VE ÇATIŞMALARIN BÖLGENİN GÜVENLİĞİNE YANSIMALARI

THE IMPLICATIONS OF CONFLICTS AND INSTABILITIES IN THE SOUTH CAUCASUS ON THE SECURITY OF THE REGION

Hakan Kantarcı

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

 hakankantarci@esenyurt.edu.tr

ÖZ

Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve dağılması, Kafkasya'yı Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye bölmüştür. Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan devletleri, Kuzey Kafkasya'da ise Rusya Federasyonu yer almaktadır. Güney Kafkasya bölgesinin jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik özellikleri göz önüne alındığında, Sovyetler Birliği sonrası bölgesel ve bölge ötesi güçler tarafından çatışmaya, gerginliğe ve rekabete açık ve üzerinde yoğun güç ve nüfuz mücadelesi yapılan bir bölge haline gelmiştir. Güney Kafkasya; bir kültürler, diller, dinler ve etnik mozaikidir. Bu durum, ekonomik, siyasi, askeri/güvenlik, sosyokültürel ve hukuki alanlarda anlaşmazlıkları, istikrarsızlıkları ve çatışmaları tetikleyen dolayısıyla da bölgenin istikrarını ve güvenliğini olumsuz olarak etkileyen ve bölgeyi daha karmaşık duruma sokan bir faktör olmuştur. Güney Kafkasya devletleri Rusya'nın gölgesinde, bölgede yeni bir konum elde etmek ve bağımsızlıktan sonra dış politikalarını tarihsel geçmişlerine, bölgede ve dünyada yeni bir siyasi atmosferin ve jeopolitik ortamın ortaya çıkmasına göre düzenlemek için çok çaba sarf ettiler. Güney Kafkasya'daki çatışma ortamı, güvensizlik, istikrarsızlık ve düşmanlıklar bölge ülkelerinin Rusya'ya şüpheyle yaklaşmalarına sebep oldu. Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya'daki çatışmalar sırasında Azerbaycan ve Gürcistan'ın hayal kırıklığına uğraması, çözümsüzlükler ve Rusya'nın hegemonyasından kurtulmak onların bölge ötesi ülkelere ve örgütlere yönelmelerine sebep oldu. Bu durumda ABD, AB ve NATO başta olmak üzere bölge ötesi yeni oyuncuların ve aktörlerin bölgede varlığının önü açıldı. Bu durum Rusya'nın bölgede daha baskıcı ve yıkıcı politikalar uygulamasına sebep oldu. Bu makalede, Güney Kafkasya krizinin Soğuk Savaş sonrası tarihi ve başta Rusya olmak üzere bölgeye komşu ülkelerin bölgeye yönelik güvenlik ve jeopolitik durumuna etkileri ve politikaları ile bölgenin gelecekteki koşulları analiz edilmektedir.

Keywords: Güney Kafkasya, güvenlik, jeopolitik, Rusya, Türkiye, İran.

ABSTRACT

The dissolution of the Soviet Union divided the Caucasus into North and South. The states of Azerbaijan, Armenia and Georgia are located in the South Caucasus, and the Russian Federation is located in the North Caucasus. The South Caucasus appears to have geopolitical, geostrategic and geoeconomic features, and has become open to conflict, tension and competition by post-Soviet and trans-regional powers. The South Caucasus is a mosaic of cultures, languages, religions, and ethnicities. This situation has been a factor triggering disagreements, instabilities, and conflicts in economic, political, military, sociocultural and legal fields. The states of the South Caucasus endeavored to achieve a new position in the region and to organize their external (political) ties according to their historical background and the emergence of a new political atmosphere and geopolitical environment in the region and the world after independence. The conflict environment, insecurity, instability and hostilities in the South Caucasus caused the countries of the region to approach Russia with suspicion. The disappointment of Azerbaijan and Georgia during the conflicts in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and Ossetia caused them to turn to trans-regional countries and organizations. This paved the way for the presence of new players in the region, especially the USA, EU and NATO. In this article, the history of the South Caucasus crisis and its effects on the security and geopolitical situation of neighboring countries, especially Russia, and their policies and future conditions of the region are analyzed.

Anahtar Kelimeler: Caucasus, security, geopolitics, Russia, Turkey, Iran.

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 20.12.2022

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 26.12.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

1. GİRİŞ

20. Yüzyılda dünya, jeopolitik yapısında üç büyük olaya tanık oldu: (i) Birinci Dünya Savaşı çatışması, (ii), İkinci Dünya Savaşı çatışması ve (iii) İki kutuplu sistemin çöküşü veya Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 21.Yüzyılda ise bir büyük olaya tanık oldu: 11 Eylül 2001 terör saldırıları. Bu olayların her birinde dünyanın jeopolitik yapısı değişmiş, güç, kuvvetli ilişkiler ve rekabet ve işbirliği alanları ile dünyanın jeopolitik manzarası değişmiştir. Bazı hükümetler dünya siyasi haritasından silinmiş ve yeni devletler ortaya çıkmıştır. Temelde küresel ve bölgesel güç yapısındaki her türlü siyasi ve jeopolitik gelişme, istikrarsızlığa yol açabileceği gibi jeopolitik manzarayı da olumlu değiştirebilir. Yeni bir güç dengesi sistemi kurulduktan sonra ortaya çıkan bazı istikrarsızlıklar ve huzursuzluklar yavaş yavaş barış ve istikrarla değiştirilecektir. Eski jeopolitik gelişme, yeni bir yapı kurmaya yöneliktir.

Jeopolitik dengeler dinamik karaktere sahiptir ve iç ve dış değişkenler sürekli olarak mevcut dengeli hedefler ve süreçleri yeni bir denge kurmaya yönlendirir. Böylece, denklemlerin evrimi, küresel bir jeopolitik sistemin gelişmesine yol açan istikrarlı bir akım haline gelmiştir. 20.Yüzyılın üçüncü çeyreğinde küresel güç yapısının kutuplarından biri olan Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile küresel güç ilişkileri ve jeopolitik yapı köklü olarak değişti. En önemli değişiklikler aşağıdaki gibidir:

- Bir dünya gücü olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyetler Birliği'nin ve dolayısıyla Doğu Blokunun / Varşova Paktının sahneden çekilmesiyle iki kutuplu ortamdaki sonrakı rakipsiz kaldı ve yeni bir dünya düzeni ilan etti ve dünyanın işlerini tek bir iktidar yapısı şeklinde kontrol etmek için mücadeleye 1991'de Irak'a ve daha sonra yine Irak, Afganistan ve Suriye'deki iç savaşa müdahale ederek bu rakipsiz ve tek kutuplu dönemi yaşamaya şimdilik devam etmektedir.
- ABD önderliğindeki Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasına ve Varşova Paktının kendini lağvetmesine rağmen, bırakın kendini lağvetmeyi bilakis büyüdü ve kendine yeni düşman yaratacak konseptler üretti. Başka bir ifadeyle, Soğuk Savaşın sona ermesiyle beraber her ne kadar Varşova Paktı miladını doldurduysa da NATO, gerekli gördüğü değişim ve dönüşümleri geçirerek ve genişleyerek yoluna devam etmiştir. Soğuk Savaş döneminde 16 üyesi olan NATO, Soğuk Savaş sonrası 2022 yılı itibarıyla 30 üyelik küresel bir güvenlik örgütü oldu. İlk genişlemede eski Varşova Paktı üyeleri olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Çekya Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya NATO'ya 1999'da katıldı. İkinci genişleme, Orta ve Doğu Avrupa'dan yedi ülkenin (Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya) katılmasıyla devam etti. Bu ülkeler ilk olarak 2002 Prag zirvesi sırasında katılım görüşmelerine davet edildi ve NATO'ya 29 Mart 2004'te, 2004 İstanbul zirvesinden kısa süre önce katıldılar. Sırasıyla Arnavutluk ve Hırvatistan 2009'da Karadağ 2017'de ve Kuzey Makedonya ise 2020'de NATO'ya üye olmuştur. SSCB ardılı ülkeler ise Rusya liderliğinde Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)'nü kurmuşlardır.
- Avrupa Birliği (AB); Sovyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın dağılması sonucunda Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya ve Litvanya) ve Orta-Doğu Avrupa ülkeleri (Polonya, Romanya, Bulgaristan, Çekya, Slovakya, Macaristan, Slovenya) ile AB'nin Beşinci Genişleme dalgasında hızla kendi bünyesine alarak ve onlarla bütünleşerek, genişleyip siyasi, ekonomik ve güvenlik sınırlarını Karadeniz'e kadar yani Rusya'nın ilgi ve etki alanına kadar uzattı. Rusya'nın Avrupa'da elinde tek bağlantısı olarak Baltık'ta yer alan eski adı Prusya olan Kaliningrad bölgesi kaldı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi Avrupa kıtası açısından gerçek bir dönüm noktasıdır. Yarım yüzyıllık bölünmüşlüğü sona ermesi tüm Avrupa'da coşkuyla kutlanmış, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile kendi iradelerine bağlı olmadan Avrupa bütünleşmesinin dışında kalan Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri AB üyesi olmak için başvuruda bulunmaya başlamışlardır. Bununla birlikte hem aday

ülkelerin nitelik ve nicelikleri hem de Avrupa bütünleşmesinin ulaşmış olduğu derinlik açısından daha önceki genişlemelerden çok farklı olan beşinci genişleme süreci aday ülkeler açısından da AB açısından da oldukça sancılı geçmiştir. Sovyetler Birliği'nin Güney ve Batı'sında yönettiği veya etkilediği coğrafi alanlar bir güç boşluğu ve rekabet modeliyle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca bu bölgede yer alan ülkelerin kendi içlerinde ve aralarında istikrarsızlık ve çatışma oluştu. Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar, Baltık ve Doğu Avrupa, bir istikrarsızlık döneminden sonra bazı istikrar ve nispi barış biçimlerini (AB, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi (AK) ve NATO) deneyimleyen bölgelerdir. Ancak, İngiltere 2020 yılında Brexit ile AB'den ayrılmıştır. Bu da tahminen AB'nin %15 bütçesinin azalmasına, %40 güvenlik / askeri kaybına sebep olmuştur. Hatta 2021 yılında Manş Denizinde Jersey adası karasularında Fransız ve İngiliz balıkçılar krizi çıkmış ve İngiliz ve Fransız savaş gemileri karşı karşıya gelmişlerdir.

- ABD, NATO ve AB'yi dengelemek için Rusya ve Çin'in önderliğinde Asya kıtasında yeni askeri/güvenlik, siyasi, ekonomik ve sosyokültürel örgütlenmeler (Şanghay İşbirliği Örgütü / ŞİÖ, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü / KGAÖ), Bağımsız Devletler Topluluğu / BDT, Avrasya Ekonomik Ortaklığı ve Avrasya Birliği vb.) oluşmuştur.

İki kutuplu sistemin çöküşü, dünyada iki bölgesel istikrarsızlık dalgasına yol açtı: İlk dalga, 1990'ların başları ile ilişkiliydi ve Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve Doğu Avrupa gibi eski Sovyetler Birliği'nin güney ve batı coğrafi bölgelerini ve eski Yugoslavya'yı etkiledi. Bu dalga kontrol altına alınmaya başlandı ve söz konusu alanlar görece ve kırılğan (donmuş potansiyel çatışma bölgeleri) bir sakinliğe kavuştu. İkinci dalga, Ortadoğu'yu ve Kuzey Afrika'yı, özellikle 21. Yüzyılın başlarında istikrarsız hale getirdi ve hala istikrarsızlık (Suriye, Irak, Libya, Yemen ve Filistin) artarak devam ediyor. Bu istikrarsızlık, iki ana aktör, yani bölge ötesi aktör ve özellikle bu coğrafi bölgeyi kontrol etmeye çalışan Rusya, ABD ile ABD önderliğinde oluşturulan bir koalisyon devletleri de dahil olmak üzere bölgesel aktörlerin (Türkiye, İran, İsrail, Suudi Arabistan) yanı sıra terör örgütlerinin (İŞİD, PKK/PYD) arasındaki çatışmanın sonucudur. Birbiriyle tutarlı ve birleşik olması gerekmekte ve bu fenomen kısmen Samuel Huntington'ın "Batı ve İslam medeniyetleri çatışması" olarak adlandırdığı şeyi yansıtır (Huntington, 1993).

Bu çatışma ve çatışmanın sonucu, Ortadoğu'daki krizin gelişmesi ve hatta rekabet aralığının ve mücadelenin çevreye yayılması ve Batı Asya, Avrasya ve Orta Asya'da jeopolitik süreçlerin gelişmesidir. Bu süreçler; Filistin, İsrail, Lübnan, Irak krizi, Dağlık Karabağ krizi ve Kafkasya'da özellikle Güney Kafkasya'daki çatışmalar, Orta Asya meseleleri ve çatışmaları ve bölge ülkelerinin Afganistan meselesine yönelik gerilimleri ve güvensizlikleri, Pakistan güvenlik krizi, çatışma, İran ve ABD arasındaki krizdir. Hükümetlerin meşruiyeti sorunu, köktendinci inançların yaygınlaşması, "boşluk üçgeni" olarak tanımlanan Türk, İran ve Arap uçurumlarının gelişimi, güvensizlik ve terör krizleri bu konuda açık örneklerdir. Bu krizler, istikrarsızlık, güvensizlik ve değişim geliştirmek için gerekli potansiyeli sağlamaktadır.

Bu bölgedeki çatışan güçler, çıkarları açısından farklı işlevlere sahiptir ve çoğu zaman menfaatleri (dinsel/mezhepsel, ırk/etnik, ideolojik, enerji kaynakları ve terminalleri/boru hatları ve güzergahları ve su kaynakları vb.) gereği birbirlerine karşı çıkarlar. Sovyetler Birliği'nin çöküşü Kafkasya'yı coğrafya olarak değil siyasi olarak ikiye bölmüştür. Böylece Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan devletleri ile Kuzey Kafkasya olarak kalan topraklar Rusya Federasyonu sınırları içinde yer aldı. Kuzey Kafkasya bölgesi uzak ve az gelişmiş bir bölgede yer almaktadır ve stratejik bir öneme sahiptir. Bu bölge, Rusya için Müslüman dünyasına ve Batıya karşı bir koruma görevi görmüş olup, esasında Rusya için bir tampon bölge, ileri karakol ve savunma hattı rolüne sahiptir. Bu bölgenin halklarının her birinin kendi tarihi geçmişleri, dilleri, etnik yapısı, gelenekleri, kültürleri ve sosyal yapıları vardır ve Osetler dışında genelde Müslümanlardır.

Kafkasya ülkelerinin ve Orta Asya'nın bağımsızlığı ile birlikte eski düzenin çöküşü bölgede jeopolitik düzensizliklere yol açmış ve buna bağlı olarak küresel jeopolitik biraz değişmiştir. Bu dönüşümlere, bu cumhuriyetlerin Sovyetler Birliği'nde bir arada yaşamaları nedeniyle bölgedeki durumu daha karmaşık hale getiren unsurlar ve faktörler eşlik etmektedir. Yeni doğan bağımsız devletlerde bu durum, bölgede istikrarsızlığa ve derin fay hatları nedeniyle kırılmalara yol açabilecek tehditlerle karşı karşıyadır. Aslında Kafkasya ülkelerindeki iç durum ve dış ilişkileri bölgedeki güç dengesini değiştirebilir. Bölgedeki ilişkilerde ve güç dengesinde meydana gelen herhangi bir değişiklik, başta Rusya, İran ve Türkiye olmak üzere bölgeyle komşu ülkeleri de etkileyecek ve bu sınırlı halka, bir dizi başka ülkenin (ABD, AB, İngiltere, Çin, İsrail ve hatta Hindistan) ve küresel /bölgesel örgütlerin (NATO, AB, AGİT, AK, KGAÖ, ŞİÖ) de katılımıyla genişletilecektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Barry Buzan'ın "People, States & Fear (İnsanlar, Devletler ve Korku) ve Barry Buzan ve Ole Waever'in "Regions and Powers: The Structure of International Security (Bölgeler ve Güçler: Uluslararası Güvenliğin Yapısı)" adlı kitapları teorik açıdan bu makaleye büyük katkı sağlamıştır. Bu kitaplar, uluslararası barış ve güvenlik alanındaki son çalışmaların devamı niteliğinde olmasına rağmen, bölgesel araştırmalar açısından da özellikle önemlidir.

Buzan ve Waever kitaplarında güvenlik süreçleri ile bölgelerin oluşumu arasındaki ilişkiyi açıkça göstermektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin uluslararası güvenlik açısından bölgesel düzeyin önemini artırdığına inanıyorlar, ancak bu, tüm bölgelerde güvenlik açısından bölgesel düzeyin yerel veya uluslararası düzeyin üstünlüğü anlamına gelmemektedir.

Söz konusu kitaplar, dekolonizasyon döneminden bu yana, bölgesel güvenlik modellerinin uluslararası politika ve ilişkilerde daha belirgin hale geldiği fikrini geliştiriyor. Yazarlar, operasyonel bir bölgesel güvenlik teorisini uluslararası sistemin tamamında deneysel bir uygulama ile birleştiriyor. Ana odak noktası Soğuk Savaş sonrası dönemdir, ancak her Bölgesel Güvenlik Kompleksi (BGK)'nin geçmişi başlangıcına kadar uzanmaktadır. Yazarlar, bölgesel güvenlik dinamiklerini küresel güç yapısı hakkındaki güncel tartışmalarla ilişkilendirerek, Soğuk Savaş sonrası uluslararası güvenliğin ayırt edici bir yorumunu ortaya koyuyorlar, bu durum hem tek kutuplu görüşün aşırı basitleştirmesi hem de bir yeni dünya düzensizliğidir. Çerçevesi, dünyanın farklı yerlerindeki güvenlik dinamiklerinin radikal çeşitliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Buzan'a göre, pek çok tehdit türü kısa mesafelerde, uzun mesafelerde olduğundan daha kolay bir şekilde hareket edebildiğinden (örneğin: Güney Kafkasya'da Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçı hareketleri) güvenlik karşılıklı bağımlılığı bölgesel formasyonlarda toplanma eğilimindedir ve de bu formasyonlar sistem ve devlet düzeyinden ontolojik ve analitik olarak farklı özellikler taşımaktadır (Buzan, 2015: 3). Buzan, BDT'de büyük bir güç olan Rusya'nın merkezde olduğunu düşünmektedir. Rusya'nın gücünün görece azalması durumunda, BDT'nin standart bir Bölgesel Güvenlik Kompleksine dönüşmesi fikri mümkündür. Bu bölgede güvenlik durumu nispeten karmaşıktır: güvenlik rejimi, çatışmaların oluşumu ve hegemonik bir rejim için çabaların garip bir bileşimidir (Buzan, 2003).

Öte yandan Birthe Hansen, Peter Toft ve Anders Wivel, 2009 basımlı "Security Strategies and American World Order: Lost Power (Güvenlik Stratejileri ve Amerikan Dünya Düzeni: Kayıp Güç)" adlı kitaplarında Rusya'nın sınır bölgelerinin güvenlik açısından önemini incelemiştir. Onların görüşüne göre, Rusya'nın büyük güçlerle 1990'ların ortalarından beri yumuşak dengesi, bu ülkenin sınır bölgelerindeki bölgesel stratejisiyle destekleniyordu. Sovyetler Birliği 1991'de dağıldıktan sonra, Moskova'nın sınır bölgelerindeki etkisinin çoğu kayboldu. Ancak 1992'nin sonlarında Rusya, nüfuzunu kurtarmaya dayalı sınır yaklaşımını gösterdi. Bu sınır bölgeleri, askeri / güvenlik, sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlerle uzun zamandır önemli olmuştur. Bu ülkeler, istikrarsızlığın Güney Kafkasya'dan Rusya'ya yayılmasının önlenmesi gibi güvenlik amaçları

alanında rol oynadılar. Dahası, bu bölgeler ve özellikle askeri radar istasyonları Rus hava savunma sisteminin optimal işleyişinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu alanlar, Rusya'nın yeniden süper güç statüsüne kavuşması için gerekli insan ve maddi kaynakları içermektedir. Bu nedenle Rusya'nın sınır bölgeleri konusundaki stratejisini anlamak önemlidir. Bu bölgelerde Rusya, doğrudan askeri istila veya tam ölçekli tehdit yerine genellikle bağımlı olma ve "böl ve yönet" yöntemlerini kullanmaktadır (Hansen, Toft & Wivel, 2009). Ayrıca Rusya bölgeye yönelik "Yakın Çevre" doktrinini uygulamaktadır. Bu doktrin, 1993 yılının başında Rusya'nın yakın çevresine yönelik resmi dış politikası olarak kabul edilmiştir. Özellikle 2000'li yıllarda Putin'in enerji zenginliği avantajı ile birlikte dış politikasını aktif bir şekilde yürütmeye başlayan Rusya yakın çevresi olarak gördüğü Güney Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerinde gücünü artırmıştır.

3. METODOLOJİ

Bu araştırma, tanımlayıcı-analitik araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Makalede Kafkasya bölgesindeki Sovyetler Birliği sonrası siyasi gelişmeler gözden geçirilip ve boyutları analiz edilmiştir. Bu araştırma, Kafkasya'daki bölgesel krizin bölgedeki güvenlik çatışmaları üzerindeki etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, öncelikle bölgenin jeopolitik önemi, bölge topluluklarının demografik yapısı, kültürel ve özdeş mozaikleri, Kafkas çatışmalarında uluslararası kuruluşlar ve hükümetler gibi bölgesel ve bölge ötesi oyuncuların rolü ve bölgesel ve bölge ötesi oyuncuların güvenlik planları araştırılıp; daha sonra sonuçlar gözden geçirilip ve geleceğe dönük ifade edilmiştir.

Veri toplama kütüphane yöntemleri kullanılarak literatür taraması gerçekleştirilmiş ve bilgiye erişmek için özgün kitaplara, dergilere ve bölgesel ve uluslararası medyaya başvurulmuştur.

4. GÜNEY KAFKASYA COĞRAFYASI VE BU COĞRAFİ BÖLGENİN SİYASİ BİLEŞENLERİ

Kafkasya teriminin bu bölge adına kullanılması 19. Yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Nitekim Rus Çarı I. Petrus döneminde, Bilimler Akademisi St. Petersburg bilim adamları Kafkasya adını ilk kez kullandılar. Şimdi Kafkasya bölgesine siyasi, coğrafi, kültürel ve etnik sınırlar açısından baktığımızda, Kafkasya bölgesinin her biri farklı sınırlara sahip farklı tanımlarıyla karşı karşıyayız.

Coğrafyacılar Kafkasya'yı Kuzey ve Güney bölgelerine ayırırlar. Bu bölümde Kuzey Kafkasya, Rusya sınırları içinde yer alan Adigey, Karaçay-Çerkez, Kabartay-Balkar, Kuzey Osetya / Alanya, Çeçenistan, İnguşya ve Dağıstan gibi özerk cumhuriyetleri kapsıyor. Güney Kafkasya, Abhazya, Dağlık Karabağ, Nahçıvan, Acaristan ve Güney Osetya özerk cumhuriyetleri göz önüne alındığında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan cumhuriyetlerini kapsamaktadır. Güney Kafkasya sözde yapay bir terimdir ve bölge literatüründe gerçek adı "Kafkasya Ötesi" dir. Ruslar buraya "Zakavkay" adını veriyor ve İngilizler "Transkafkasya" diyor. Osmanlılar ve Araplar buna "Mavera-e-Kafkasya" adını verdiler (Demir, 2003: 59). (Bkz. Harita 1)

Harita 1: Kafkasya Bölgesi

Kaynak: <http://sahipkiran.org/2017/12/15/kuzey-kafkasya/3>

4.1. KAFKASYA'NIN GENEL VE KİMLİK ÖZELLİKLERİ

Kafkasya, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında kalan bir bölgedir ve genel olarak Kafkas Dağları havzasını içerir. Bu bölge coğrafi olarak bütünleşmiş olmasına rağmen kültürel, sosyal, dilsel, dinsel, mezhepsel ve etnik yönden ve hatta tarihi göstergeler açısından çeşitlilik arz eder. Kafkasya, İslam-Doğu Kültürü ile Batı-Hıristiyan kültürü (Ortodoks) arasındaki birleşim ve sınır olarak kabul edilir. Bu bölgenin binlerce yıllık medeniyet ve kültür tarihi vardır. Geçiş güzergahı olması ve yol konumu, tarihsel olarak bu alanı farklı kültürlerin ve medeniyetlerin çatışmasına ve göçlerine uygun hale getirmiştir (Afshordi, 2001: 79). Kafkasya, bölgenin egemen kültürleri, yani Rus, Türk ve Fars (İran) kültürleri arasındaki sınırdır. Bu bölge geçmişte Osmanlı ve Rus İmparatorluklarının bir parçasıydı ve şimdi İran, Türkiye ve Rusya'nın üç komşu ülkesi arasındaki sınır bölgesi olarak bilinmektedir. Sonuçta Kafkasya bir "etnik mozaik" olarak kabul edilir. Bu coğrafi alanda Türk -Altay, Hint-Avrupa ve Kafkas-İber dil ailelerinin 50'den fazla etnik ve dilsel grubu bir arada yaşamaktadır (Bkz. Harita 2) (Amir Ahmadian, 2004: 320). Ayrıca Kafkas nüfusunun % 36'sı Türk olup topraklarının % 56'sı Türklere aittir (İlhan, 2005: 205).

Kafkasya'da hâkim olan dinler Hristiyanlık ve İslamiyet'tir. Dini açıdan bir tasnif yapıldığında, Kafkasya nüfusunun %55.9'unu Müslümanlar, %43.6'sınının Hıristiyanlar ve %04.'ünün de çoğu Türk olan Musevilerden (Hazar ve Kırımçak Türkleri) olduğu görülmektedir. Müslümanların %65.5'ini oluşturan Türklere, %82'inini Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır. Türklere dışında kalan Müslümanların %34.5'inin tamamını Kafkasya'nın yerlisi ve kadim halkları (Çerkezler, Abazalar, Çeçenler vb.) oluşturmaktadır. Kafkasya Müslümanları arasında nüfusun %54.2'si Şii Mezhebi (Azeri Türkleri) ve %45.8'i de Sünni Mezhebine (Türkler ve Kafkas yerlileri) mensuptur. Hıristiyanların tamamı Ortodoks (Grek Ortodoks veya Gregoryen) mezhebine bağlıdır. Hıristiyan nüfusun %37.6'sını Gürcüler, %37,7'sini Ermeniler, %24,1'ini Ruslar ve %4.5'ini ise diğerleri (Osetler) oluşturmaktadır (Kantarıcı, 2006: 45-46).

Harita 2: Kafkasya'daki Etnik Gruplar

Kaynak: <https://reliefweb.int/map/georgia/ethnic-groups-caucasus-region>

4.2. GÜNEY KAFKASYA BÖLGESİ'NİN JEOPOLİTİK ÖZELLİKLERİ VE ULUSLARARASI SİSTEM İÇİNDEKİ KONUMU

Kafkasya, Avrupa ve Asya sınırında bulunan geniş bir jeopolitik bölgedir. Güneyi zengin enerji kaynaklarına sahip olan bölge, Hazar petrolü ve doğalgazının taşınması açısından stratejik bir konumdadır. Öte yandan Güney Kafkasya, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ortaya çıkan etnik, dini, dilsel, kültürel, sosyo-politik ve ekonomik problemlerin yanı sıra, güvenlik açısından da istikrarsızlığın, düşmanlıkların ve çözümlenememiş çatışmaların da etkisi altındadır. Bu bağlamda Güney Kafkasya günümüzde, çoğunlukla barış ve istikrar ortamını engelleyen silahlı çatışmalarla ve kırılmaya hazır fay hatlarıyla anılmaktadır. Bu anlaşmazlıklar her ne kadar "donmuş" ve bölge "donmuş çatışma bölgeleri" olarak nitelendirilse de Ağustos 2008'de Gürcistan ve Rusya arasında Güney Osetya bölgesi üzerinden çıkan "beş gün" savaşı ile 2020'deki Azerbaycan-Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'daki "44 gün" savaşı bölgedeki kırılganlığı ve ihtilafların kolaylıkla çatışmaya dönüşebileceğinin göstergesidir. Dahası, Güney Kafkasya bölgesinin iki önemli devleti olan Azerbaycan ve Ermenistan arasında halen diplomatik ilişki yoktur, barış durumu geçicidir ve bunun sonucunda bölge halkı doğrudan zarar görmektedir. Dolayısıyla bölgede güvenlik ortamının sağlanması ile barış ve istikrarın temini için çalışılması son derece önemlidir (Aybars Görgülü & Onnik Krikorian, 2012: 1).

Haritaya bir bakış (Harita-3), Güney Kafkasya bölgesinin Rusya ve diğer güçler için stratejik önemini gösteriyor. Kafkasya sadece Rusya'nın güney sınırına bitişik değil, aynı zamanda karayla çevrili Hazar bölgesinin denizleri açmak için vazgeçilmez çıkış noktasıdır. Gürcistan'ın kontrolü, tüm Kafkasya ve Orta Asya için ticaret modellerinin ve altyapı mekanlarının akışını belirler. Kafkasya aynı zamanda Rusya, Türkiye ve İran'ın fiziksel buluşma alanıdır: Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'dan Afganistan dahil Orta Doğu ve Asya'daki destinasyonlara önemli bir hava koridoru görevi görmektedir (Shaffer, 2009: 131).

Harita-3: Kafkasya Bölgesi

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCney_Kafkasya

Önümüzdeki dönem iki temel stratejinin çarpışma, çekişme sürecine sahne olacaktır. Bu iki temel stratejinin birincisi, toprak bütünlüğünden yana olanların, üniter yapılarını koruma kararlılığını gösterenlerin stratejisi ve safıdır. Diğeri ise, üniter yapıların çözülmesinden çıkar umanların, ufaltılmış, atomize olmuş yeni bir siyasal atlasın yaratılmasının peşinde olanların stratejisi ve safıdır. Bu saflaşma için Güney Kafkasya özel öneme sahiptir. Güney Kafkasya, bu saflaşmada yer edinenlerin jeopolitik yüzleşme coğrafyasıdır. Bu saflaşmada her iki taraf açısından topyekûn ve büyük coğrafi alanda bir anda bir dönüşüm olması beklenmediğine göre zamana yayılarak, öncelikle daha dar bölgelerde bütüne ve genel hevese katkı sağlayacak değerde olan alanlarda çözümlerin yaşanması arzu edilen durumdur. Güney Kafkasya böyle bir bölgedir (Hacısalihoğlu, 2006: 9)

Güney Kafkasya bölgesinin jeostratejik ve jeopolitik kırılgan durumu göz önüne alındığında, her zaman bölgesel ve bölgelerarası ilgi merkezlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce, bu bölgenin jeopolitik ve jeoekonomik öneminin en önemli faktörü, Sovyetler Birliği'nin İran ve Karadeniz üzerinden dış dünya ile geçişinin ana ilişki rolü ve stratejik rolü oldu. Küresel kapitalizme karşı komünist dünya için savunma kalkanydı. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Hazar Denizi'nin yasal rejimi de dahil olmak üzere bölgenin ve çevresinin jeopolitik gerçekleri göz önüne alındığında, Kafkasya'nın Hazar Havzası ve Orta Asya enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ihraç edilmesindeki rolü, ulaşım ve iletişim Orta Asya, Orta Doğu, Karadeniz, Anadolu ve Doğu Akdeniz'in jeopolitik sahaları arasında Güney Kafkasya'nın durumu ve buna bağlı olarak Güney Kafkasya'nın çevresindeki jeopolitik bölgelerle sürekliliği ve jeopolitik çıkarları; Güney Kafkasya'daki bölgesel ve bölgelerarası çıkarlar, etnik-dilsel ve bölgenin karmaşık siyasi coğrafyası ve çevredeki alanlarla kültürel yakınlığı, bölgedeki jeopolitik çatışmalar, bölgedeki hükümetler arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerde birbirleriyle ve bölgesel ve bölge ötesi aktörlerle iç içe geçmiş güçlü itici güçler ve davranış kalıpları ve buna göre, jeopolitik model o bölgede Kafkasya bölgesel ve uluslararası jeopolitik ve jeoekonomik denklemlerde özel bir rol bulmuş ve şekillenmiştir.

Ayrıca Güney Kafkasya, kuzey-güney ve batı-doğu'yu birbirine bağlayan koridorda yer alır ve İslam ve Hıristiyanlığın iki büyük medeniyetinin sınır kapısı ve Büyük Güçlerin Orta Asya

bölgesine giriş kapısı olarak kabul edilir ve tek ulaşım noktasıdır. Türk dünyasına giden yol (Türkiye ve Orta Asya Türk devletleri) ve Türkiye-Nahcivan-Azerbaycan üzerinden Orta Asya'ya ve oradan Sibiryaya kadar açılan "Türk kapısı"dır. Ayrıca bu alanda önemli yer altı kaynakları ve bölgesel ve bölge ötesi güçlerin dikkatini bu alana çeken diğer jeopolitik-jeoekonomik avantajları da bulunmaktadır (Gholizadeh, 2008: 456).

Güney Kafkasya bölgesinde yapı ve hiyerarşik iktidar sistemi ile bölgesel ve bölge ötesi jeopolitik ile bağlantılı güç yapısı bakımından üstün bir güç yoktur. Ancak, bölgesel düzeyde Azerbaycan'ın bölgede birinci sırada yer aldığı ve sonraki sıralarda Gürcistan ve Ermenistan'ın yer aldığı söylenebilir. Azerbaycan bu bölgenin en güçlü ve en zengin devleti olup, aynı zamanda en güçlü ordusuna sahiptir. Azerbaycan, başta Türkiye olmak üzere İsrail, Ukrayna ve Batı'nın da yardımıyla Kafkasya bölgesinin en gelişmiş ordusunu oluşturmuştur. Azerbaycan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 2008 yılı sonunda 7 milyar varil kadardı ve bu da dünyanın kanıtlanmış rezervlerinin yaklaşık yüzde birini oluşturuyordu. Üstelik Azerbaycan'ın kanıtlanmış doğalgaz rezervleri 2,1 trilyon metreküp oldu ve bu ülke yılda 14,7 milyar metreküp gaz üretti; sonuç olarak bölgedeki gaz ihracatçıları arasına katılmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti, 1994'te 4,2 milyar olan GSYİH'sına 2008'de 3,46 milyar dolara 2019'da ise 48 milyar dolara ulaşmayı başardı. Aynı zamanda, 1995'te 319 dolardan 2008'de 5321 dolara (yaklaşık on yedi kat artış) ulaşmıştır. Azerbaycan Hükümeti GSYİH'nın % 7.22'sini tüketiyor ve yıllık bütçe açığı % 1'den az. 2003 yılından bu yana Manat'ın (Azerbaycan'ın para birimi) döviz kuru Dolar karşısında güçlendirildi ve ulusal para birimi istikrarlı güçten yararlanıyor. 2007 yılında Azerbaycan'da yaklaşık 5 milyar dolarlık doğrudan yatırım yapıldı ve bu bölgede eş benzeri görülmemiş bir şeydir. (Amir Ahmadian, 2008: 22). Azerbaycan'ın 2019 yılında GSYİH'sı 2018 yılına göre %2,2 artış göstererek 81.681,0 milyon Manata (48 milyar Dolar) ulaşmıştır. Kişi başına düşen GSYİH 8.247,0 Manat (4.851,2 Dolar) olmuştur. 2019 yılında GSYİH'nın petrol dışı sektöründeki üretimi %3,5, petrol sektöründe ise %0,4 oranında artmıştır (ticaret.gov.tr > azerbaycanin-2019-yili-gsyih-hakkinda). Azerbaycan'da enflasyon oranı : %2,8, işsizlik oranı : %5 , GSYİH büyüme oranı : %2,7, toplam döviz rezervleri : 44,5 milyar ABD Dolarıdır (<http://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-ekonomisi.tr.mfa>).

Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattı ve doğalgaz boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum'un açılması Azerbaycan hükümetinin gelirlerini artırmış ve son yıllardaki çift haneli GSYİH büyümesi gözlemleri şaşırtmıştır. Petrol ve enerji sektörüne yapılan yatırım, bu ülkenin çehresini, ekonomik, sosyal, askeri ve nihayetinde siyasi yapısını değiştirmiştir. Buna göre Azerbaycan, bölgesel ve bölgesel ötesi müttefiklere ve petrol gelirlerinden elde edilen güçlü yapılara güvenerek rol oynayacaktır. Bu, Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin Avrupa standartlarına göre eğitilmesine ve modernize edilmesine rağmen. Azerbaycan'ın NATO'ya Gürcistan ve Ermenistan'dan daha erken katılabileceği söylendi. Bu nedenle Bakü, dünya liderlerini ve dünyanın üst düzey yetkililerini ağırlamak ve ziyaret etmek için bir merkez haline geldi. Bu bağlamda, uluslararası konferanslar, resmi toplantılar, festivaller ve uluslararası kongreler ve Azerbaycan hükümetinin diğer önlemleri bölgede ve dünyada daha büyük bir rol oynamakta ve Bakü'nün uluslararasılaşmaya istekli olduğunu göstermektedir.

Ayrıca UNESCO ve ISESCO tarafından 2009 yılında İslam dünyasının kültür başkenti olarak Bakü'nün seçilmesi, Azerbaycan'ın potansiyelini uluslararası önemli vesilelerle göstermektedir. Bu nedenle Azerbaycan Cumhuriyeti, herhangi bir tehdit hissetmediği gibi, bu ülkeye yatırım yapan şirketlerin ekonomik güçlenmesine ve desteklerine odaklanarak bağımsız bir dış politika benimsemek istemektedir. Azerbaycan her alanda (zenginlik, sanayi, eğitim, bilim, kültür ve silahlı kuvvetler) gençleri seferber ederek Dağlık Karabağ cephesini kolayca fethedebilecek ve bölgede yeniden egemenliğini yeniden kazanabilecek bir güce ulaşmıştır. 2020 yılında Dağlık Karabağ'da yaşanan Azerbaycan-Ermenistan savaşı bölgenin ne kadar kırılgan olduğunu bir kez

daha göstermiştir. Gerilimi Ermenistan tırmandırması, Azerbaycan da büyük bir kararlılık ve hazırlık sonucu savaşa girip Dağlık Karabağ'da Ermenistan ordusunu yenerek, kaybettiği topraklarının büyük bir kısmını geri almıştır. Ancak Rusya bölgede kendi gücünü ve nüfuzunu göstererek, diğer bölge ve bölge dışı aktörlere (özellikle ABD, AB, AGİT Minsk Grubu vb.) fırsat vermeden Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir ateşkes antlaşması imzalatmış, Dağlık Karabağ'da Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkesi gözlemek amacıyla 2000 kişilik Rus Barış Gücü askeri görevlendirmiştir. Rus Merkez Askeri Bölgesi'nden 15.inci Motorize birlikleri bölgeye sevk edilerek ve tarafların anlaşmalara uyumunu izlemekte olup, bu barış gücü Dağlık Karabağ'daki temas hattı ve Laçın koridoru boyunca gözlem noktaları kurmuştur.

Öte yandan, küresel sistemde bölgenin en önemli özelliği, bölgedeki çevre güçler ve bölge ötesi güçler arasındaki rekabet alanındaki bölgesel jeostratejik işlevdir. Fosil enerjisi kaynaklarının temini ve uluslararası pazarlara gönderilmesi alanında Güney Kafkasya bölgesi de önemli bir rol oynamaktadır. (Bkz. Harita 4). Ayrıca bu bölge, büyük güçlerin jeopolitik mücadele alanında Orta Asya'nın giriş çıkış kapısı olarak görev yapmaktadır. Bu bağlamda, Güney Kafkasya jeostratejik olarak Avrupa'yı Orta Asya'ya bağlayan bir koridor ve İran'ı kontrol etmek ve üzerine baskı uygulamak için bir köprübaşı olarak ve aynı zamanda enerji rezervleri ve terörizme karşı savaş olarak ABD'nin bölgedeki varlığının temel nedenleridir. Bölgedeki devletler; Irak ve Afganistan'da ağır askeri operasyonlar yürüten ve Özbekistan'ın Rusya'ya dönmelerinden sonra, ABD'nin Kafkasya'nın ana noktalarını ele geçirme ve küresel jeostratejisini destekleme çabası içindedir.

Güney Kafkasya Bölgesi, mevcut siyasal-sistemik görünüm itibarıyla tam bir barut fıçısı niteliğine haizdir. Bölgede yer alan devletlerin birbirleriyle (özellikle Azerbaycan-Ermenistan, Gürcistan-Güney Osetya, Gürcistan-Abhazya ve dolayısıyla Gürcistan-Rusya) yaşadıkları tarihsel, etnik, dini, toprak tabanlı-irredentist, siyasal ve sosyo-kültürel problemlerin yanı sıra uluslararası sistemin yapısını korumayı ya da değiştirmeyi hedefleyen küresel, kıtasal ve bölgesel aktörlerin (bölge ülkeleri, bölge ötesi ülkeler, küresel örgütler ve uluslararası şirketler) Avrasya geneli ve Geniş Karadeniz Havzası özelinde yaptıkları mücadelenin Kafkasya'nın tamamını içerisine alır bir görünüm arz etmesi, Güney Kafkasya bölgesinin içerisine sürüklendiği karmaşanın ve belirsizliğin uzun vadeli olduğunu da göstermektedir (Tüysüzöğlü, 2013).

Harita 4: Güney Kafkasya'daki Boru Hatları ve Güzergahları

Kaynak: <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/avrupanin-umudu-azerbaycan>

4.3. GÜNEY KAFKASYA’NIN JEOPOLİTİĞİ VE GÜVENLİĞİ

Kafkasya adını Karadeniz ile Hazar Denizi arasında Doğu-Batı paralelinde uzanan ve yüksekliği orta kısımlarında beş bin metreyi aşan sıradağlardan almaktadır (Tavkul, 2002: 11). Kafkas adı ilk defa eski Yunan yazarı Aiskhylos’un eserinde “Caucasus Dağı” olarak kullanılmıştır. Avrupa’da Rönesans’tan sonra bu coğrafya Caucasus/Caucasia/Caucasie diye adlandırılmıştır (Çelebioğlu, 2005: 1). Papa tarafından Moğollara elçi olarak gönderilen ünlü seyyah Wilhelm Von Rubruk’un eserinde Kafkas terimi görülmektedir (Von Rubruk, 2001 : 69).

Rusya’da St. Petersburg şehrinde 1726’da kurulan İlimler Akademisi Kafkas isminin kullanılmasını yaygınlaştırmıştır (Kırzioğlu, 1993 : 1) Kafkas terimi Türk literatüründe ilk defa, 1856 Paris Konferansı’nda Ahmet Cevdet Paşa tarafından hazırlanan, “Dağıstan, Gürcistan, Çerkezistan, Kabartay ülkelerine Ait Bir Layiha”da Memâlik-i Kafkasya ve Cebel-i Kafkas olarak yer almıştır (Baysun, 1991 : 90 : 101).

Kafkasya genel olarak Karadeniz ile Hazar Denizi arasında kalan dağlık bölgedir. Kafkas Sıradağları bölgeyi Kuzey Kafkasya ve Transkafkasya (Güney Kafkasya) olarak ikiye bölmektedir (Yıldırım, 2007 : 19). Kuzey Kafkasya tümüyle Rusya’nın hâkimiyetinde iken, Güney Kafkasya’da ise Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan devletleri yer almaktadır. Kafkasya’nın coğrafi konumu genel olarak değerlendirildiğinde; Avrupa, Asya, Afrika kıtalarının buluşma noktasında yer almakta ve bu özelliği ile üç kıtayı birbirine bağlayan ulaştırma hatlarını ve yaklaşma istikametlerini kontrol etmektedir. Türkiye’den Orta Asya’ya, Rusya’dan da Doğu Akdeniz, Ortadoğu ve Basra Körfezine giden bağlantı yolları bu bölgeden geçmektedir (Grigoriantz, 1996 : 16).

Avrupa ve Asya’nın omurgasını oluşturan Güney Kafkasya aynı zamanda Orta Asya’ya açılan stratejik bir kapıdır. Güney Kafkasya bölgesini elde bulunduran, kontrol eden veya kontrol altına alan güç/güçler Orta Asya’ya, Hazar Havzası’na ve Karadeniz Havzası’na el atma ve hâkim olma imkânına sahip olacaktır. Bu bağlamda Mackinder’in “Kara Hâkimiyet Teorisi” ve Spykman’ın “Kenar Kuşak Teorisi”nde belirttikleri üzere bu bölgeyi elde bulunduran Asya’ya, Asya’yı elinde bulunduran da dünyaya hükmedecektir. Güney Kafkasya bu özelliği ile “kuzey–güney” ve “doğu-batı” arasında bir köprü ve hamle yeridir (Kantarcı, 2005 : 33). Coğrafi konumu itibarıyla tarihin eski dönemlerinden beri önemli bir ticarî geçiş bölgesi (Aydın, : 37) olan Güney Kafkasya, Basra Körfezi’ni kontrol eden stratejik bir konuma da sahiptir (Can, 1996 : 209).

Güney Kafkasya cumhuriyetleri, tarihi geçmişleri ve bölgede ve dünyada yeni siyasi atmosferin ortaya çıkması nedeniyle bağımsızlıktan sonra bölgede yeni bir konum elde etmek ve uluslararası ilişkilerini düzenlemek için birçok girişimde bulunmuştur.

Kafkasya'daki güvenlik gelişmelerini etkileyen faktörlerin çoğu şunlardır:

- Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Batı'nın güvenlik ve tehdit kavramlarını yeniden tanımlaması başta olmak üzere birçok uluslararası ilişkiler kavramında kapsamlı değişiklikler;
- Rusya'nın siyasi ve ekonomik çalkantısı ve bunun bu ülkenin iç ve dış konumu ve dış politikası üzerindeki etkileri, örneğin Rusya'nın Kafkasya politikasının hareketsizliği ve etkisizliği;
- Batı yönelimi ve Güney Kafkasya Cumhuriyetlerinde, özellikle Azerbaycan ve Gürcistan'da Batı modellerinden (NATO, AB, AGİT, AK) etkilenme;
- Aynı zamanda siyasi, ekonomik ve güvenlik atmosferinin açılmasının bir ürünü olan Kafkasya'da enerji ve ulaşım denklemlerinin rolünün güçlendirilmesi.

Ayrıca, bu gelişmeler ve etkili faktörler bir yandan Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin, özellikle Gürcistan ve Azerbaycan'ın iki cumhuriyetinin Rusya ve Bağımsız Devletler

Topluluğu'ndan kademeli olarak uzaklaşmasına yol açmaktadır; öte yandan başta ABD, NATO ve AB bölge ötesi aktörlerin olmak üzere yeni oyuncuların varlığına zemin hazırlamıştır (Faghani, 1998: 20).

Yine de Kafkasya bölgesindeki istikrarsızlığın kökleri Sovyetler Birliği'nin çöküşünden öncesine kadar uzanmakta olup, bazı uzmanlar Kafkasya'daki dönüşümün Sovyetler Birliği'nin çözülmesini etkili bir şekilde hızlandırdığına inanmaktadır. Aslında ilk ayrılıkçılık girişimi, Sovyetlerin çöküşünden önce ve Güney Kafkasya'da Gorbaçov döneminde gerçekleşti. Ek olarak, Kuzey Kafkasya etnik çatışmaları 1989 yılında Abhazya bölgesinden başladı. Aynı yıl Güney Osetya ayrılıkçıları Gürcistan'dan ayrılmayı ve Rusya'ya katılma çağrısında bulundu. 1991 yılında, Dağlık Karabağ'ın yaklaşık 150 bin Ermeni sakini, Azerbaycan Cumhuriyeti'nden özerklik ilan etti ve bu talep sonunda Azerbaycan ile Ermenistan arasında kanlı bir savaşa yol açtı ve bu kriz yıllar sonra hala çözümsüz kaldı. Bu bölgede, ayrılıkçılığın katı taleplerine ek olarak, Azerbaycan'da bazen Talış ve Lezgiler'in ayrılıkçı çabaları da gözlemlenebilir (Amir Ahmadian, 1995: 195).

Kuzey Kafkasya'da, Çeçenistan'ın 1991'de Rusya'dan bağımsızlık ilanı ve ayrılıkçılığı, daha sonra Rus merkezi hükümeti ile uzun bir savaşa yol açan en önemli değişikliktir. Yine Kasım 1992'de Rusya, toprak çatışmaları ve kritik durumlar nedeniyle Kuzey Osetya ve İnguşya/İnguşetya'da olağanüstü hâl ilan etti ve bölgedeki askeri varlığını önemli ölçüde güçlendirdi. Tüm bu çatışmalar, Sovyetlerin çöküşünden sonra etnik çatışmaların ortaya çıkmasının ilk işaretleriydi. Aslında söz konusu terimler Kafkasya bölgesini güvenlik açısından savunmasız hale getirmiştir.

Bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin bugün mücadele ettiği eski Sovyetler Birliği liderlerinin politikalarından kaynaklanan başlıca tehditler ve zorluklar şu şekildedir:

- Eski Sovyetler Birliği'nin federal ve özerk cumhuriyetleri arasında yapay sınırların çizilmesi, ne olursa olsun gerçekleştirilmiştir. Sovyet liderlerinin ulusal çıkarları ve hedefleri doğrultusunda bölgeler ve cumhuriyetlerdeki ırksal ve etnik farklılıkların gerçekliği ve kayıtları. Bu bakımdan etnik farklılıklar, ırkların ayrılığının nedenleri olduğu için topraklarının sınırlarında bir süreksizliğe neden olmuştur. Bu nedenle, farklılıklar içermez ve kontrol edilmezse, mevcut sınırlarda daha fazla değişiklik olasılığı vardır. Bu değişiklikler bölgenin istikrarı için ciddi olumsuz sonuçlar doğurabilir (Jalali, 1993: 118). (Örneğin, Kafkasya bölgesinde Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu).
- Bağımsızlığını yeni kazanan Cumhuriyetlerin zayıf ekonomi temelleri ve altyapıları, genellikle Rusya ile diğer eski Sovyet cumhuriyetleri arasındaki ekonomik eşitsizlikler nedeniyle, onları Rusya'ya bağlamak ve her türlü bağımsızlık iddiasını ortadan kaldırmak için gerçekleştirildi.
- Sovyet komünist sistemi tarafından dinin ortadan kaldırılması ve merkezileştirme politikalarına göre yönetilmesi için onun anlaşmazlık politikası.
- Rus kültürü etrafında (veya Rus egemenliği yoluyla) farklı etnik grupların zoraki kültürel eşleşmesi (Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkez, Çeçen-İnguş, Gürcistan-Acaristan, Gürcistan-Abhazya, Gürcistan-Güney Osetya vb.) ve "yeni lider adam" planı gibi sloganlarla bireylerin kimliğinden mahrum bırakılması (Vaezi, 2002: 55). Dolayısıyla merkezi yönetimin amacı ne olursa olsun, bölge özelinde çatışma ve anlaşmazlıklara sebep olan dağılma-ayrışma ve birleşme mücadeleleri söz konusudur. Örneğin, Rusya'nın itirazlarına rağmen, Kabardey-Balkar'da ve Karaçay-Çerkes'de ayrılma talepleri söz konusuken diğer taraftan Çeçenistan ve Karaçay-Çerkes'deki Kazakların, Stavropol ile birleşme çabaları söz konusudur
- Kafkasya'daki en köklü problem, mevcut etnik ve demografik yapıdır. Rusya'nın Kafkasya'yı işgalinden itibaren bölge halkı hep sürgünler ve katliamlarla karşı karşıya kalmıştır. Sürgün edilen halkın boşalttığı topraklara Ruslar ve diğer milletler

yerleştirilerek Kafkasya Ruslaştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle Stalin'in uyguladığı iskân politikaları ve oluşturulan suni cumhuriyetlerde adeta "etnik mayın tarlaları" oluşturulmuştur. Stalin'in sürgüne gönderdiği halkların topraklarına başka topluluklar yerleştirilmiş, oluşturulan cumhuriyetlerde etnik, tarihi ve kültürel yapı gözönüne alınmamış ilerde sorunlara sebebiyet verecek şekilde sınırlar çizilmiştir.

- SSCB'nin dağılması sonrası bölgede oluşan otorite boşluğu yüzünden iktidarı kimin kullanacağı, nasıl kullanacağı, siyasal yapıda ne gibi değişiklikler olacağı tamamen belirsiz durumda kalmış, bu da bölgenin hızla militarize olmasına sebebiyet vermiştir. Hukuk düzeninin yokluğu suç oranlarının hızla artmasına ve bölgede yerel silahlı güçlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.
- Bölgede genç nesillerin siyasallaşmasında etkili olan siyasal İslam hareketlerinin de incelenmesi gerekmektedir. SSCB'nin dağılmasını müteakip siyasal İslam'ın, bölgede oluşan boşluğa paralel bir biçimde etkinliğini arttırdığını söyleyebiliriz. Kafkasya'da ılımlılarından en radikaline tüm eğilimlere rastlanmaktadır (Özellikle Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan'da)

Kafkasya çeşitli iklimlere ve coğrafi manzaralara sahipken, bölgede üç ana dil ailesinden oluşan yaklaşık 50 etnik grup yaşamaktadır (Amir Ahmadian, 1995: 189). Aslında, Kafkasya'nın kültürel manzaraları coğrafi perspektiflerinden daha çeşitlidir. Kafkasya, İslam ve Hıristiyanlığın birleştiği yerdir. Bu durum bazı durumlarda büyük çatışmalara yol açmıştır. Kafkasya bölgesinde bulunan üç ülkenin kendi dilleri ve yerli nüfusları olmasına rağmen, bu ülkelerin her birinin farklı azınlıkları mevcuttur. Orta Asya halkının aksine, Müslüman halkının çoğu Sünni'dir. Kafkasya'daki her biri ayrı ulusal azınlıklarla ilgili dinlerin sayısı, bu bölgenin durumunu daha da karmaşık hale getirmiştir.

Azerbaycan nüfusunun büyük çoğunluğu Şii'dir. Ermenistan ve Gürcistan halkının çoğunluğu Doğu Ortodoks Kilisesi'nin bir şubesine bağlıdır ve Ermeniler ve Azeriler ; Gürcistan, Rusya ve diğer cumhuriyetlerde de ikamet etmektedir. Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi nüfusunun önemli bir kısmı da Ermenidir. Ayrıca, Azerbaycan Türk topraklarının çoğunluğuna sahip Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti izole edilmiş ve İran, Ermenistan ve Türkiye ile çevrilidir.

Acaristan ve Abhazya özerk cumhuriyetleri ile Güney Osetya Özerk Bölgesi önemli bir azınlığa sahiptir ve Abhazya ve Güney Osetya'da ayrılıkçı güçler aktiftir. Ancak en karmaşık durum, Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya ülkeleriyle ortak sınırını içeren Kuzey Kafkasya bölgesi ile ilgilidir. 19'dan fazla yerel ve etnik grubun bulunduğu Kuzey Kafkasya bölgesi (Sovyetler Birliği'nin 1989'daki son nüfus sayımına göre) ve önemli sayıda Rus asıllı insanın yanı sıra Kazak azınlıklar, Nogay ve diğer bazı gruplar en çok dünyanın çeşitli etnik ve dilsel bölgelerindedir. Bölgedeki mevcut dinlerin yanı sıra üç ana dil grubu ve birçok etnik grup da dikkate alındığında daha karmaşık bir duruma sahip olacaktır (Vaezi, 2002: 57).

Güney Kafkasya'da ise, bu ülkelerin liderleri arasında etnik tutumların ve komünist inançların hâkimiyeti ve yerel yönetimlerin isteksizliği nedeniyle siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları gibi sivil toplumlar geçmişte henüz uygun olgunluğa ve büyümeye ulaşamamıştır. Kafkasya'daki sivil toplum örgütleri, on yıldır etnik sınırları genel olarak kıramamıştır. Sivil toplumun etnik işlevleri vardır ve genişleme alanı belirli bir etnisitenin sınırlarını ve hatta bazı durumlarda belirli bir coğrafi bölgeyi (örneğin Nahçıvan) aşmaz. Bu sivil toplum kuruluşları sadece güvenlik ve istikrarın sağlanması için arabuluculuk değil, aynı zamanda bazı durumlarda çatışma ve istikrarsızlığın gelişmesi için bir faktör haline de gelir (Aydın, 2000: 165).

Aslında Güney Kafkasya ülkeleri Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından oluşan boşluğu doldurmaya çalışıyorlar. Bu nedenle, etkili ortamlar yaratmak ve yeni konumdan maksimum fayda sağlamak için bir rekabete girdiler. Bu dönüşümler sadece Kafkasya ile sınırlı değildir ve bu politikaların sonuçları daha geniş bölgeyi ve coğrafyayı etkileyebilir (Vaezi, 2002: 58).

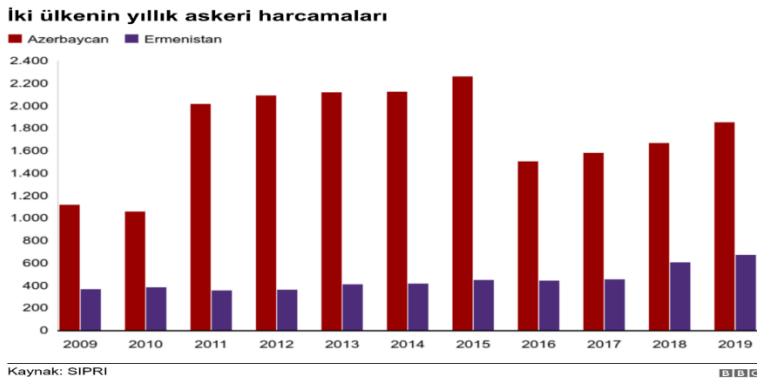
Güney Kafkasya ülkelerinin potansiyellerine göre ekonomik kalkınma için bazı fırsatlarla karşı karşıya olduklarını belirtmek gerekir. Ekonomik refaha yol açmayan ve insanların yaşamlarını iyileştirmeyen zayıf ekonomik kalkınma modellerini seçmek, istikrarsızlığın artmasına neden olabilir. Bölge ülkelerinin doğal kaynakların satışından elde ettiği gelirin artırılması, insanların hayatlarında farklılıklara yol açmış ve ekonomik çıkarlardan kaynaklanan göçler yaratmış ve dolayısıyla etnik grupların kutuplaşmasını dönüştürmüş, bazı tehditlerle bölgesel güvenliği açığa çıkarılmıştır.

Hazar Denizi'nin petrol ve gaz kaynaklarına erişim rekabeti de gerginliğe neden olabilir. Bölgesel rekabetçiliğin siyasi hedeflerine ulaşmak için petrol gelirlerini askeri alımlara harcanması (son 10 yıldır Ermenistan, Azerbaycan'ın birbirlerine karşı, Gürcistan'ın da Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'ya karşı) (Bkz. Tablo 1), bölgenin dengesi bozmakta ve bu da bölgenin istikrarsızlığına neden olmaktadır. Ekonominin ve özellikle petrolün sömürülmesi ve yabancı ülkelere anlaşmazlıkları kendi lehlerine çözmeleri için taviz verilmesi, bölgede istikrarsızlığa neden olabilecek bölgesel ve bölgeler arası güçler arasındaki rekabetin bir başka faktörüdür.

Çatışma, silahlanma (askeri harcama ve silah ticaretiyle) ilgili araştırmalar yapan İsveç merkezli bağımsız kuruluş Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) tarafından açıklanan veriler, 2009-2019 yılları arasında Azerbaycan'ın askeri harcamalarının Ermenistan'ın yaklaşık dört katı olduğunu göstermektedir. Bu dönemde Azerbaycan, yaklaşık 20 milyar dolarlık askeri harcama yaparken, Ermenistan'ın ödediği miktar ise 5 milyar dolar olmuştur. Azerbaycan'ın harcamalarının özellikle 2010 yılından itibaren hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Azerbaycan özellikle yüksek ve ileri teknoloji harp silah-araç ve gerecine yatırım yapmaktadır. Ermenistan ise son iki yılda önemli bir artış kaydetse de Azerbaycan'a kıyasla çok daha düşük düzeydedir. Bu bağlamda 2020 yılında Dağlık Karabağ Savaşında iki ordunun kullandığı harp silah gereç kıyaslandığında açık ara Azerbaycan Ordusunun çok iyi teçhiz edilmiş, üstün ateş gücü, darbe ve manevra kabiliyetine sahip silah ve araçları olduğu görülmüştür. Bu durum savaşın sonucunu Azerbaycan lehine çeviren faktörlerden biri olmuştur.

ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) tarafından yayımlanan World Factbook'a göre, 2019 yılında askeri harcamaların gayrisafi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranı Azerbaycan'da yüzde 4; Ermenistan'da ise yüzde 4,9 oldu. Bunda Ermeni ekonomisinin Azerbaycan'a kıyasla çok daha küçük olması rol oynamaktadır. Çünkü Ermenistan yeraltı kaynakları açısından zayıf bir devlet olup, Azerbaycan gibi petrol zengini bir ülke olmadığından askeri harcama konusunda Azerbaycan'ın düzeyini yakalayamamaktadır. Aksine Ermenistan, fosil yakıt rezervleri olmayan bir kara ülkesi ve ekonomisi de Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle 30 yıla yakın bir zamandır Türkiye ile Azerbaycan'ın uyguladığı ticaret ambargosundan ciddi şekilde zarar görmüş durumda"dır (1 Ekim 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54368944>).

Tablo 1: Azerbaycan ve Ermenistan'ın 2009-2019 Dönemi Yıllık Askeri Harcamaları

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)

4.4. GÜNEY KAFKASYA BÖLGESİNDE BAŞLICA ÇATIŞMALAR

Güney Kafkasya ve Orta Asya Ülkelerinin bağımsızlığı ve eski SSCB dönemi düzenin çöküşü, bölge jeopolitiğinde düzensizliklere yol açarak dünya küresel jeopolitiğinin değişmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler, bu cumhuriyetlerin Sovyetler Birliği topraklarında bir arada yaşama döneminden kaynaklanan unsurlarla ortaya çıkmış ve bölgenin durumunu karmaşıklaştırmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerde yaratılan durum, bölgede istikrarsızlığa neden olmuştur. Aslında Kafkasya'nın iç durumu ve devletlerinin dış ilişkileri bu bölge ülkelerinde güç dengesini değiştirdi. Açıktır ki, bölgedeki ilişkilerde ve güç dengesindeki herhangi bir değişiklik, başta Rusya, İran ve Türkiye olmak üzere komşu ülkeleri etkilemektedir. Sonra bu sınırlı çevre, bir dizi başka ülkeye katılarak daha da yaygınlaşır. Aslında Güney Kafkasya ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün yarattığı boşluğu 30 yıldır doldurmaya çalışıyor. Bu nedenle, kendilerini etkili ortamlar yaratmak ve yeni fırsatlardan (ekonomik, siyasi, askeri/güvenlik, sosyokültürel alanlarda ve NATO ve AB'ye entegre olmak vb.) maksimum fayda sağlamak için bir rekabete maruz bıraktılar. Bu dönüşümler sadece Kafkasya ile sınırlı değildir ve bu politikaların sonuçları daha geniş bir bölgeyi etkileyebilir (Vaezi, 2002: 58).

Güney Kafkasya'daki çatışmalar arasında Dağlık Karabağ sorunu, büyük boyutları olan karmaşık ve uzun süredir devam eden bölgesel olaylardan biridir ve değişkenleri hala belirsiz ve karmaşıktır. Öyle ki, bu kriz şimdiye kadar devam ediyor ve geçtiğimiz yıllarda uluslararası ve hükümetler arası bir mesele ve iç bir konudan çatışmaya dönüştü ve yine sıcak bir çatışmaya dönüşebilir. Dağlık Karabağ sorununun bölgedeki ülkeler arasındaki ilişkiler üzerinde derin etkileri olmuş ve bu bölgedeki bölge ötesi güçlerin varlığının güçlenmesine yol açarak başta Rusya olmak üzere İran'ın çıkarlarını tehdit etmeye ve güvenlik sorunları yaratmaya yol açmıştır. Bunun tipik örneği, İran'a ve muhaliflerin faaliyetlerine karşı çıkan ülkelerle yapılan Azerbaycan güvenlik paktlarında görülebilir. Dağlık Karabağ sorunu, 1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği'nin siyasi atmosferinde ciddi bir şekilde gelişti ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, 1990'lı yıllarda bağımsızlıklarına kavuşan Azerbaycan ve Ermenistan arasında çalkantılı dönemde temel bir çatışma olarak ortaya çıktı. Bu konuda benimsenen politikalara göre her iki ülke de kanlı ve kusursuz bir savaş başlattı ki, her iki taraf için de birçok zayıf ve yerinden edilmiş kişi bu savaşın sonuçlarından bazılarıydı.

Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adına Minsk Grubu, çatışmanın taraflarıyla diyalogunu sürdürdü. Yapılan çabalara rağmen bu Dağlık Karabağ özerk bölgesi Ermenistan ile ilişkilerini güçlendirdi. Bu bölgenin liderlerinin Ermenistan cumhurbaşkanı olarak seçilmesi, müteakip yıllarda Dağlık Karabağ'ın bu ülkeyle derinlik ve genişlik bağlarını sağlamlaştırdı (Koolae, 2009: 196). Bu süreçte dünya da krizde aşırı kararlara tanık oldu. Böylece Aralık 1989'da Ermenistan Parlamentosu, Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'ın bir parçası olarak ilan etti.

Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle yaşanan ihtilafın ardından Azerbaycan'ın bazı bölgeleri Ermenistan tarafından işgal edilmiş, siyasi coğrafi durumu değiştirmiş ve Nahçıvan Özerk Bölgesi ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasındaki ulaşımın kopukluğu oluşmuştur. Bu arada Dağlık Karabağ ve diğer bölgelerden çatışan ülkelere (Azerbaycan ve Ermenistan) gelen mülteci akını her iki taraf için de sosyal ve ekonomik sorunlar yarattı.

Ayrıca iki ülkenin yakınlığı, iki ülke arasında uzun süredir devam eden ilişkiler ve iki taraf arasındaki diplomatik ilişkilerin ve ekonomik ilişkilerin kaybedilmesi nedeniyle birçok olumsuz etki yaratmıştır (ekonomik durumu ve yaşam koşullarını ve dolayısıyla yaşam standartlarını etkilemiştir) ve durum iki ülke vatandaşlarının genel refahını olumsuz yönde etkilemiştir. Önemli olan nokta, geç sorun çözme ve çatışmayı sona erdirmek için gerekli hazırlıkların ve düzenlemelerin yapılmasında göz ardı edilebilecek kadar az ilerleme olmaması, bu konuda gizli kapasiteleri aramayı ve bulmayı zorlaştırmaktadır. Bu yoldaki en büyük engel ise tarafların birbirlerine olan güvensizlikleri, düşmanca tutumları ve her iki tarafın da bu olumsuz görüşünü

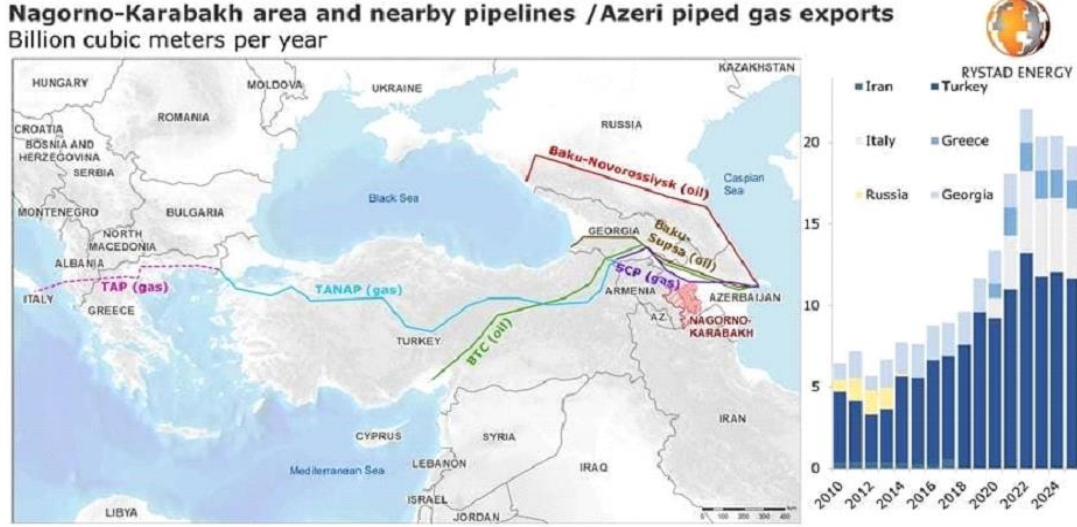

güçlendirmesidir. Nihayetinde 2020 yılının Eylül ayında Dağlık Karabağ'dan Azerbaycan'a tacizlere başlayan Ermenistan ordusu, Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin kaybedilmiş Azerbaycan topraklarını geri almak üzere bir taarruz başlatacaklarını tahmin edememiştir. 44 gün süren savaştan sonra Azerbaycan ordusu Azerbaycan için stratejik ve manevi bir öneme sahip olan 8 Kasım 2020 tarihinde Şuşa kasabasını ele geçirincede Rusya devreye girip tarafları ateşkes anlaşmasına oturtmuştur.

Dağlık Karabağ'da 44 gün süren savaşta Azerbaycan, savaşın sonucunu belirleyen yüksek teknoloji dronelar (İHA ve SİHA) ve askeri altyapısıyla Ermeni güçlerini yenilgiye uğratmıştır. Rusya'nın desteklediği ateşkes anlaşması Rusya'nın kadim müttefiki Ermenistan'ın toprak kaybetmesi anlamına gelirken, Dağlık Karabağ'da Ermenistan'ın sahip olduğu toprakları tamamen kaybetmesinin de önüne geçmiştir. Ateşkes Anlaşması, Azerbaycan'da zafer kutlamalarıyla, Ermenistan'da ise hükümet kriziyle sonuçlanmıştır. Ateşkes koşullarına göre gelecek 2025 yılına kadar 5 yıl süreyle, 2 bin kadar Rus Barış Gücü askeri Dağlık Karabağ'da konuşlandırılmıştır. Rusya'nın bölgedeki varlığı; Azerbaycan'ın bundan sonraki olası ilerlemesine karşı Ermenistan'a güvenlik garantisi ve bölgede kalmayı tercih eden Ermeniler için koruma sağlama olarak görülmektedir. Başka bir deyişle yeniden askıya alınan bir çatışma sınırların da yeniden çizilmesi anlamına gelmektedir. Dağlık Karabağ anlaşması yalnızca Rusya'nın Güney Kafkasya'daki etkisini sürdüren yeni bir statükodur. Bölgenin uzun vadeli statüsüyle hala belirsizliğini korumaktadır (<https://www.amerikaninsesi.com/a/rusyanin-baris-gucu-daglik-karabagda-yeni-statukoyu-olusturdu/5720262.html>). Bu savaşla birlikte Rusya Dağlık Karabağ'da şimdilik geçici ama gelecekte kalıcı (Abhazya, Güney Osetya'da olduğu gibi) gibi gözükken bir askeri varlık bulundurma fırsatını elde etmiştir. Bu da Rusya'nın bölgenin kalbine yerleşmesi anlamına gelmektedir. Bu savaş Rusya'nın Güney Kafkasya'ya iyice yerleşmesine ve bölgenin geleceğinde söz sahibi olmasına da bir fırsat yaratmıştır.

Dağlık Karabağ Savaşı nedeniyle enerji koridorları da tehlike ve tehdit altına girmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) Azerbaycan'dan geçmekte olup, bazı bölümler Dağlık Karabağ'daki yenilenen çatışmalardan yaklaşık 40-45 km. kadar uzakta bulunmaktadır. Boru hattının geçtiği bölgelere yapılacak herhangi bir saldırı veya ele geçirilmesi, Azerbaycan'daki yukarı havza operasyonları için ciddi sonuçlar doğurabilir ve özellikle etkili olan, Hazar Denizi'ndeki dev Azeri-Çıralı-Günaşlı (ACG) projesinde herhangi bir kesinti olabilir. BP tarafından işletilen bu sahalar, Azeri ham petrol üretiminin yaklaşık % 75'ini temsil etmektedir. Bu sahalardan elde edilen petrolün çoğu, 1,2 milyon varillik tabela kapasitesine rağmen yarı kapasitede çalışan BTC boru hattıyla ihraç edilmektedir.

Güney Kafkasya boru hattıyla Hazar Denizi'nden Türkiye sınırına taşınan doğalgaz, Azerbaycan bölgesindeki Şah Deniz gaz sahasından gelip, Türkiye'den geçen Anadolu Gaz Boru Hattı (TANAP) buraya bağlanmaktadır. TANAP, 2018 yılında faaliyete geçmiş, yeni Trans-Adriyatik Boru Hattı'na (TAP) bağlanarak Azerbaycan'ın doğal gaz ihracatının Güneydoğu Avrupa'ya ulaşmasına izin verecektir. TAP'ın % 95'inden fazlası tamamlandı ve ilk teslimatın bu yılın sonunda yapılması planlanıyor, ancak proje Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle gelecekte tehlikeye girebilir (Bkz. Harita 5).

Harita 5: Dağlık Karabağ'daki Çatışmalar Nedeniyle Tehdit Altındaki Boru Hatları

Kaynak: <https://www.tespam.org/kafkasya-catismasinda-petrol-arzi-risk-altinda/>

5. GÜNEY KAFKASYA'DAKİ ÜLKELER İLE BÖLGESEL VE BÖLGE ÖTESİ AKTÖRLERİN BÖLGEYE YÖNELİK GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI

Bu bölgede bazı ekonomik fırsatların ve güvenlik tehditlerinin varlığı, Güney Kafkasya güvenliğinin bağımsızlığın ilk aşamalarından itibaren sıcak bir siyasi tartışmaya dönüşmesine neden olmuştur. Aslında enerji kaynakları, bölgesel deneyimlerin potansiyelleri ve bu alanın bazı alanlarındaki ayrılıkçılık ve güvensizlik ruhu, Kafkasya'nın güvenlik tartışmasının önemini gösteren nedenler arasındadır. Öte yandan, bölgesel ve bölge ötesi güçlerin Güney Kafkasya'nın siyasi ve sosyal durumuna hakim olma girişimleri ve bu bölgede enerji kaynaklarının yönetimini ele geçirme girişimleri, bölge ötesi ve komşu ülkelerin varlığını sürdürmek için çeşitli güvenlik planları sağlamasına yol açmıştır.

Güney Kafkasya Bölgesi'nin, Kuzey Kafkasya'ya oranla farklı bir görünüm sergilemesini sağlayan en önemli iki husus: "bölgenin etnik, dil, din ve kültür bağlamında ortaklaşırılamayacak bir görünüm sergilemesi" ve "bölge ülkelerinin sistemsel ve entegrasyon tercih noktasında birbirlerinden ayrılması"dır. Örneğin Gürcistan, "Gül Devrimi" sonrası uluslararası sistem çerçevesindeki tercihini başta ABD ve NATO, AB'den yana kullanmışken; Ermenistan, tarihsel, siyasi, askeri / güvenlik, jeopolitik ve ekonomik gerekçelerle Rusya'nın Güney Kafkasya'daki müttefiki ve stratejik ortağı konumuna evrilmiş, İran ile yakın işbirliğine girmiştir. Enerji kaynakları ve projeleri ekseninde Rusya'ya bağımlı olmayan ve hatta bu ülke ile gizli bir rekabete girmiş olduğunu söyleyebileceğimiz Azerbaycan ise Rusya ve Avro-Atlantik Dünyası arasında dengeyi gözetmeye çalışmaktadır. Ancak Türkiye faktörü ve ekonomik gerekçeler göz önünde bulundurulduğunda, Azerbaycan'ın Avro-Atlantik İttifakı'na çok daha yakın durduğu söylenebilir. Azerbaycan, Batı ve Rusya arasında bir denge politikası uygulamaktadır.

Rusya, Türkiye, İran, AB, ABD, NATO çeşitli güvenlik tasarımları sunarak Güney Kafkasya bölgesindeki varlığını güçlendirmeye çalışan ülkeler ve örgütler arasında yer almaktadır. Ancak jeopolitik olarak bölgenin güvenliğini sağlamak için yukarıda belirtilen planlardan hiçbirinin sistemin güvenliğine tam anlamıyla hâkim olamayacağı bilinmelidir. Bölge ile ilgili listelenen en önemli güvenlik planları aşağıdaki gibidir:

5.1. AZERBAJCAN'IN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI VE GÜVENLİK STRATEJİSİ

Üç Güney Kafkasya ülkesi arasında Azerbaycan Cumhuriyeti, zenginlik ve kaynaklar açısından oldukça elverişli bir konumdadır. Ancak güvenlik açısından Ermenistan ile savaş ve topraklarının bir kısmının kaybedilmesi (2020 Dağlık Karabağ savaşında da tam olarak bu sorun çözülmemiştir) ve Talış ve Lezgi gibi diğer etnik azınlıklarla yaşadığı sorunlar nedeniyle, Ermenistan'a karşı Kafkasya'daki bölge ötesi güçlerin dikkatini çekmeye, güç dengesini kendi lehine değiştirmeye çalışmaktadır.

Azerbaycan, dış politikasının niteliğine göre bölgenin güvenliğini sağlamak için bölge ötesi güçlerin varlığını artırmaya daha isteklidir. Buna göre Bakü'nün bölgeyi güvence altına almak için benimsediği yaklaşım 3 + 2 + 2 yaklaşımıdır ki Güney Kafkasya bölgesindeki üç ülkeyi (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) temsil eder, + 2 ise Türkiye ve Rusya olmak üzere iki bölge ülkesinin varlığını ve son rakamı gösterir. ABD ve Avrupa Birliği'ni iki bölgesel güç olarak temsil etmektedir. İran'ın, özel jeopolitik durumuna göre bölgesel güvenlik dengesinde daha etkili bir rol oynadığı bir komşu ülke olarak varlığıyla karşı karşıya kalan bu ülke, İran'la muhalefet eden ülkelerle iletişim ve etkileşimde bulunuyor ve İsrail ile görmezden gelinecek kapsamlı askeri ve güvenlik işbirliğine sahip İran'ın bu bölgedeki etkisi ve gücü. Öte yandan bu ülke, MKO üyelerinden bazılarını Irak Eşref Kampından kabul ederek ve İran'da terörist operasyonları yürütmek ve eğitmek için teröristleri barındırmakla İran'a güvenlik çemberini sıkılaştırmak ve böylece İran'ın çıkarlarını tehdit etmek niyetindedir. Azerbaycan denge politikası izlemektedir.

Egemen bir Devlet olarak Azerbaycan, mevcut güvenlik ortamındaki tehditlerin ele alınmasını ve ortadan kaldırılmasını, iç ve dış politika araçlarını kullanarak ülkenin ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesini amaçlayan bir Ulusal Güvenlik Politikası formüle eder ve uygular şeklinde yaklaşımlarını ortaya koyarak bölge politikasını net olarak belirginleştirmiştir (Abbasov, 2020 : 1389).

5.2. ERMENİSTAN'IN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI VE GÜVENLİK STRATEJİSİ

Ermenistan'ın güvenlik doktrini, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Kafkasya bölgesi için tasarladığı doktrine benzer. 3 + 3 + 2 Planı ile bilinen bu güvenlik yaklaşımı, Kafkasya bölgesinde İran, Rusya, Türkiye dışında üç ülke ile Amerika ve Avrupa Birliği olmak üzere iki bölge ötesi güçten oluşmaktadır. Güney Kafkasya'nın üç ülkesi arasında yer alan Ermenistan, karşı karşıya olduğu çetin jeopolitik durum ve Türkiye ile Azerbaycan'ın ablukasının yarattığı çıkmaz nedeniyle, bu çıkmazdan bir çıkış yolu ve güvenilir bir destek olarak politikalarında İran'a güveniyor ve onunla işbirliği yapıyor. Bölgede bulunan ve bağımsızlığın başlangıcından bu yana İran ile birçok güvenlik ve ekonomik ittifak kurmuş ve İsrail'in bu ülkeye Büyükelçiliğe sahip olması konusundaki ısrarına rağmen, özel nedenlerden dolayı Ermenistan'a Büyükelçilik açma talebini de kabul etmeyi reddetmiştir. İran ile özel ve kapsamlı ilişkiler olarak. Öyle görünüyor ki, Ermenistan-Türkiye ilişkilerinde yeni bir faslın açılmasıyla, bölgedeki Ermenistan üzerindeki çıkmazdan kaynaklanan jeopolitik baskılar ortadan kalkacak ve İran'ın jeopolitik değeri, Türkiye sınırlarını açarak bu ülke için Ermenistan'ı uluslararası sulara bağlayan tek yol olarak meydan okunacak ve zarar göreceği gibi görünüyor. Ermenistan ağırlıklı olarak Rusya ve İran ile Türkiye ve Azerbaycan'a karşı denge kurmaya çalışıyor.

Ermenistan'ın Azerbaycan ve Türkiye karşıtı tutumu devam ederken Ermenistan ülke üzerindeki Rusya'nın etkisini azaltmak için Batı ülkeleriyle de ilişkileri güçlendirmektedir. Özellikle 2018 yılında Nikol Paşinyan iktidara geldikten sonra bu süreç daha hızlandırılmıştır. ABD ve Avrupa ülkeleri Ermeni Meselesi ve Türk-Ermeni ilişkilerinde Ermenistan'a yakın durarak genellikle Ermenilerin tezini desteklerken resmi olarak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunmaktadır. Böylece Ermenistan Karabağ'ı kendi sınırlarına dâhil etmek istediğinden dolayı uluslararası politikada özellikle Batı ülkelere kendisini haklı gösterme gayretleri gütmektedir. Son

yıllarda Ermenistan, Batı ile askeri güvenlik bağlarını önemli ölçüde derinleştirerek birçok gözlemciyi bu anlamda etkilemeye çalışmıştır (Abbasov, 2020 : 1390). Ancak bu durum 2020 Dağlık Karabağ Savaşında Ermenistan'ın beklediği gibi olmamış, başta Rusya olmak üzere ABD ve AB Ermenistan-Azerbaycan savaşına zaten Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarını geri alması durumu söz konusu olduğundan müdahil olmamışlardır.

Ermenistan 1994'te NATO ile işbirliğine başlamış ve 2004'ten bu yana Kosova'da barışı koruma operasyonlarına da NATO ülkeleriyle birlikte katılmıştır. Şu an bile ABD'de KFOR (Çok Uluslu Savaş Grubu'na) kapsamında 35 kişilik Ermeni personelinden oluşan hafif piyade takımı görev yapmaktadır. Ermenistan 2010'da ISAF'a yaptığı asker katkısı, şu an üç katına çıkarmıştır. Ocak 2015'te ISAF görevinin sona ermesinden sonra, NATO liderliğindeki Resolut Support Mission (RSM)'a aktif destek vermiş olup; NATO da Ermenistan'ı Rusya'ya karşı kendi bloğuna almak istemekte ve bu bağlamda Ermenistan'ın batı tarzlı demokrasiyi benimsemesine ve siyasi reformların yapılmasına yönelik yardımı artırmaktadır. Bunun dışında NATO Ermenistan'ın savunma ve güvenlik alanlarına da maddi desteği vererek Ermenistan üzerindeki kendi nüfuzunu artırmaya çalışmaktadır (Abbasov, 2020 : 1390-1391).

Artur Bagdasaryan'ın, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü Genel Sekreteri Nikolay Bordyuja ile yaptığı görüşme sonrasında, Ermenistan'da bulunan iki askeri üssün, Gümrü askeri üssü ve başkent Erivan'daki Erebusi hava üssünün modernize edileceğini açıklaması, Kremlin'in uzun yıllar buradan çıkmayı düşünmediğinin bir göstergesi 17 olarak ön plana çıkmaktadır. Aslında Ermenistan Azerbaycan toprağı olan Karabağ'ı işgal ettikten sonra, kendi güvenlik politikalarını hayata geçirmekte Rusya ve alternatif olarak da diasporanın desteğini de alarak ABD, Fransa gibi devletlerden büyük destek almaktadır (Abbasov, 2020 : 1391).

Ermenistan'ın askeri bütçesi konusunda dünyadaki Ermeni diasporaları ve Rusya büyük katkı sağlamaktadır. Bu tür yardımlar Ermenistan'ın askeri konular için büyük miktarda para harcamasına imkân sağlamaktadır. Fakat bunun karşılığı olarak Rusya Ermenistan içindeki demiryolları, su, elektrik, telefon hatları, internet ve petrol-doğalgaz hatları gibi altyapıları ele geçirmekte ve bu durum Ermenistan'ın Rusya'dan ayrılıp Batı'ya yaklaşmasını engellemektedir. Bu bağlamda Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan'a karşı politikaları yürütürken ve Rusya tarafından desteklenirken aslında kendi kalbi ve damarları Rusya'nın eline geçmiş durumdadır. Bu durum Ermenistan'ın bağımsız güvenlik politikalarını yürütmesini son derece zorlaştırmaktadır (a.g.m.: 1391-1392).

5.3. GÜRCİSTAN'IN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI VE GÜVENLİK STRATEJİSİ

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ülkelerinin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, komünist hükümet politikalarının mirası ve siyasi sınırlar ile bağdaşmayan bu bölümde beş özerk bölge oluştu. alt ulusal düzeyde etnik ve ırksal sınırlar. Kafkasya bölgesinde Acaristan, Abhazya, Güney Osetya, Nahçıvan, Dağlık Karabağ özerk birimlerinin varlığı, son yirmi yılda birçok siyasi ve güvenlik gelişmelerinin kaynağı olmuştur. Özellikle Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya'nın iki bölgesinde Rusya'nın askeri müdahalesine yol açan kanlı iç savaşlara verilen Kafkasya cumhuriyetleri, bağımsızlıktan sonra devlet-millet oluşturmak için birçok zorlukla karşılaştı.

Rusya'nın sık sık Gürcistan'ın iç meseleleri olan Abhazya ve Güney Osetya konuları üzerinden Gürcistan'a yaptığı baskı, Gürcistan tarafından bağımsızlığına ve egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik tehdit algılamasına neden oldu. Böylece Rusya karşısında güvenliğini sağlamak adına Batı ile bütünleşme isteğinin temelinde Gürcistan'ın güvenlik politikaları yatmaktadır. NATO üyeliği ve Avrupa Birliği ile entegrasyon ise stratejik hedefleridir. Gürcistan'ın askeri güvenlik politikası genel olarak 2003 yılındaki "Gül Devrimi"nin akabinde değişmeye başladı. 2004'te silahlı kuvvetlerin reformu, ordunun demokratikleştirilmesi yönünde, Rusya'ya

karşı sert tutumu benimseyen İrakli Okruaşvili Milli Savunma Bakanı olarak atanmıştır. Avrupa, Gürcistan Parlamentosu'nun NATO üyeliği ve Avrupa Birliği üyeliği taleplerine sıcak bakmaktadır. Batı'yla askeri / güvenlik ve diğer alanlarda bütünleşme, Gürcistan'ın vazgeçilmez, en önemli dış politikasıdır (Abbasov, 2020 : 1392-1393).

Rusya, yakın güvenlik bölgesinin bir parçası olan bölge üzerindeki geçmiş etkisini ve nüfuzunu canlandırmaya çalışmaktadır. 2003 yılında Gürcistan'da Gül Devrimi olarak bilinen Renk Devrimi'nin ortaya çıkması ve bu ülkedeki Batı yönelimli otoritelerin ve Rusya karşıtı rejimin iktidara gelmesi ile bölgenin geleneksel ilişkileri yeni bir aşamaya girmiş ve bölgede daha fazla boşluğa yol açmıştır. Böylelikle Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki farklılıklara bakıldığında, Kafkasya'daki durum daha karmaşık hale gelmiştir. Tiflis'teki yeni liderlerin Avrupa ve NATO dahil Avrupa - Atlantik kurumlarıyla daha geniş bir ilişki kurmaya yönelik Batı yönelimli politikaları, Rusya gibi bölgesel aktörlerin hedefleri ve çıkarlarıyla Batı'nın politikaları arasındaki çatışmayı şiddetlendirmiştir. Güney Kafkasya'nın kırılgan bölgesinde Saakaşvili'nin Gürcistan'ın merkezi hükümetinin Abhazya ve Güney Osetya'nın iki bölgesi üzerindeki egemenliğini yeniden tesis etme eylemiyle ve Rusya'nın Ağustos 2008'deki daha yaygın askeri müdahalesi ile bu tezat eğilimi doruk noktasına ulaşmıştır.

Ancak bu beklentilerin aksine, Kafkasya bölgesinin jeopolitik durumu farklı bir boyuta doğru evrilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde hükümet değişikliği ve Barack Obama liderliğindeki Washington'un uluslararası devrimlerde özellikle Rusya Federasyonu ile ilişkilerde olup bitenlerden farklı bir politika benimsemesine neden olmuştur. Moskova ayrıca Kafkasya bölgesindeki gelişmelere yönelik daha kendisinden umulmayacak biçimde esnek politikalar benimsedi. Ayrıca Türkiye ile Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulması, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın ayrılıkçı bölgesi konusundaki görüşmelerinin yeniden başlaması, Gürcistan'ın bu ülkedeki ayrılıkçı krizi çözmek için Zhou müzakerelerine paralel olarak iç sorunları da en önemli olaylar arasındadır. Gürcistan, 2008'den bu yana Kafkasya bölgesini etkileyen gelişmelerden ve jeopolitik durum ve çeşitli etnik grupların varlığı nedeniyle, Azerbaycan Cumhuriyeti gibi, güvenliğini bölgesel ve bölge ötesi güçlere bağlamıştır. Gürcistan'daki jeopolitik krize ("Güney Osetya" ve "Abhazya" ayrılıkçılığı ve Rusya'nın ayrılık bölgelerini savunma bahanesiyle bu toprakları işgal etmesi ve bu işgali sürdürmesi) ve Gürcistan toplumunda Batı yanlısı hükümete yönelik memnuniyetsizlik hâkim oldu. Bu da Saakashvili yönetiminin sonunu hazırlamıştır.

Gürcistan'ın Batı'ya olan siyasi, askeri, ekonomik ve diğer alanlarda bütünleşme hedefi, siyasi ve güvenlik konularında bu ülkenin yetkilileri tarafından konsolide ve kurumsallaşmış bir akım olarak takip edilmektedir.

Gürcistan'ın benimsediği güvenlik modeli 3+1+2 modelidir. Yani Üç Güney Kafkasya ülkesi + Türkiye ve +2 olarak da ABD ve AB'dir. Gürcistan'ın stratejik tavrı Batıdan yanadır ve politik hedefi Batı ile tamamen her alanda bütünleşmektir.

5.4. RUSYA'NIN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI VE GÜVENLİK STRATEJİSİ

1990'lı yıllar boyunca Rusya'nın Güney Kafkasya politikası genelde tutarlı olmamış, değişik stratejik yaklaşımlar ekseninde sürdürülmüştür. Eski Başbakanlardan Viktor Chernomirdin tarafından destek gören yaklaşım bölgedeki ticari aktörlerle işbirliğine önem vermektedir. "Monroviski Doktrini" olarak bilinen strateji ise sorunlara karşı tek yanlı ve daha sert bir yaklaşımı savunmaktaydı (Öztürk, 2009: 13). Yeltsin yönetimi ayrıca "barışçı ve savunmacı" söylemleri kullanarak bölgedeki varlığını meşrulaştırmaya gayret etmiş, diğer yandan ekonomik, politik ve askeri araçlarla bölge ülkelerini kendi denetiminde tutmaya çalışmıştır (Tanrıseven, 2003: http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_08.html). Bölgesel etkinliğini artırmayı hedefleyen Rusya, bu dönemde Güney Kafkasya'da meydana gelen gelişmelerle yakından ilgilenmiş, bu gelişmelerin dışında kalmamış, ayrıca bölge dışı aktörlerin bölgede etkin

birer güç haline gelmelerini ve bu şekilde çıkarlarının zedelenmesini engellemeye çalışmıştır. Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan sorununu halleden Putin yönetimi, Güney Kafkasya'da Rusya'nın çıkarlarını tehdit eden risk faktörlerini ortadan kaldırmaya çalışmış, (Naumkin, 2002: 31) bölgedeki enerji yatırımlarından bölge politikasının siyasal boyutuna kadar daha sert ve yeni kayıplara tahammülü olmayan bir strateji izlemiştir (Öztürk, 2009: 13).

Putin yönetiminin Güney Kafkasya politikası genel olarak BDT'ye yönelik geliştirdiği stratejinin bir parçasıdır. BDT bünyesinde Sovyetler Birliği'nin yeni bir versiyonunun kurulmasının güçlüğü ve böyle bir çabanın gelişmekte olan Rus ekonomisinde oluşturacağı hasarın farkında olan Putin yönetimi, pragmatist yaklaşım doğrultusunda BDT coğrafyasında belli başla stratejik noktaları kontrol altına alarak bölgesel hegemonyasını sağlamlaştırmaya karar vermiştir. Kurulacak hegemonya ile ekonomik kalkınma sürdürülecek ve güney sınırlarda istikrar sağlanacaktı. Bahsedilen program doğrultusunda 2002 yılının başından itibaren Rusya'nın enerji firmaları Hazar Havzasındaki ülkelerle ilişkilerini artırdılar. Bölge ülkeleriyle askeri alanda da işbirliğine gidilmiş olmakla beraber ekonomi ilk kez Rusya'nın dünyadaki jeopolitik güç ve etki mücadelesinde en önemli araç haline gelmiştir (Peroviç, 2005: 66). Özellikle Güney Kafkasya'daki çıkarlarını sadece Ermenistan'da bulunan askeri varlığı ile sürdüremeyeceğini anlayan Putin, iktidara gelmesinden sonra ekonomik alanda Güney Kafkasya ülkelerine yönelik ciddi bir hamle başlatmıştır. Bölgede askeri, siyasi ve stratejik gerilemeler yaşadığı bu yeni dönemde, Güney Kafkasya'da etkinliğini ekonomik enstrümanlar kullanarak tekrar kazanma yoluna gitmiştir. Örneğin Putin yönetimi Güney Kafkasya devletlerindeki elektrik, gaz ile ilgili devlet şirketlerinin özelleştirme sürecine Rus firmalarının katılımını teşvik etmiş ve bu sayede bu ülkelerin iç politika dinamiklerine etki etmeyi amaçlamıştır (Kocaman, 2006 <http://www.turksam.org/tr/a797.html>).

Rusya'nın "arka bahçe" olarak gördüğü Güney Kafkasya bölgesi için Yakın Çevre Doktrini haricinde büyük bir stratejisi olmamakla birlikte, Kafkasya'da aşağı yukarı açıkça tanımlanmış bir dizi çıkarları vardır. Bunlar arasında: Moskova'nın Kuzey Kafkasya'daki kontrolünün dağılmasının önlenmesi; diğer ulusların, özellikle de ABD'nin resmi müttefikler kazanma ve Güney Kafkasya'ya güç gönderme çabalarını (NATO) engelleyerek; Rusya'nın Güney Kafkasya'daki siyasi üstünlüğünü birincil dış güç olarak tesis etmek; Hazar'dan petrol / gaz geçiş yolları üzerinde olabildiğince fazla kontrole sahip olmak; Rusya'nın Güney Kafkasya'nın kültürel modeli olarak konumunu yeniden tesis etmek; ve buradaki eğitimli sınıflar ve seçkinler için tercih edilen yabancı dil olarak Rusça'nın kullanımının sürdürülmesidir (Trenin, 2009 : 143). Rusya'nın Bölgedeki petrol ve doğal gaz hatlarını kendi coğrafyasından geçirmek suretiyle bunların işletilmesinde söz sahibi olarak bu ülkelerin ekonomilerini kendine bağımlı hale getirmek gibi hedefleri vardır. Her ne kadar enerji kaynakları açısından Azerbaycan ön plana çıksa da siyasi bağlamda Rusya'nın dikkati Gürcistan üzerinde yoğunlaşmıştır. Ermenistan hem siyasi hem de ekonomik olarak Moskova'ya bağlanmış durumdadır (Valeyev, 2008: <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Dergilcerik&IcerikNo=575>). Bu doğrultuda Putin yönetimi ekonomik baskı araçlarını devreye koyarak Güney Kafkasya ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

Rus yetkililer, ABD liderliğindeki mevcut uluslararası düzenin Rusya'nın çıkarları karşısında ciddi bir tehdit oluşturduğuna ve tehdidin Batı'dan kaynaklandığına inanmaktadırlar. Ayrıca, Batı'nın dayattığı egemenlik, demokrasi ve insan hakları algılamaları ve normları ile Batı tarafından organize edildiğine inanılan renkli devrimler; Gürcistan, Ukrayna, Baltık ülkeleri ve Moldova hakkındaki farklı düşünceler, Rusya ile ABD arasındaki gerilim alanlarını oluşturmaktadır (Eslen, 2020 : 94).

Putin 2007 yılı Şubat ayında Münih'te yapılan Güvenlik Konferansı'nda yaptığı sert çıkışla ve ABD'nin dayattığı tek kutuplu dünya düzeninin kabul edilemez olduğunu vurgulayarak, ABD

politikalarını ve NATO'nun Rusya'ya doğru yayılmasını ve genişlemesini eleştirerek küresel jeopolitikte yeni bir dönem olan çok kutuplu dünya düzenini başlattı. Rusya, ABD'nin bu gayretlerini karşılamak ve bu oyunu bozmak üzerine kurgulamış ve bu anlayış Rusya'nın hem güvenlik stratejilerine hem de askeri doktrinlerine yansıtılmıştır (Eslen, 2020: 94-97).

Putin'in ünlü Münih konuşmasından kısa bir süre sonra, 2008 yılında, Rusya'nın askeri gücü ile müdahalesi ve Batı'nın bu olay karşısındaki ataleti ise Avrasya Kıtası'nda yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 2014 yılında Putin'in Kırım'ı ilhakı ve Doğu Ukrayna'da inisiyatifi kullanması ise Putin'in NATO'nun genişlemesine reaksiyonu ve Rusya'nın bitişik coğrafyalarda (Karadeniz Havzası- Kafkasya-Hazar Havzası-Orta Asya) çıkarlarını gerçekleştirmek için gerekirse askeri güç kullanmakta tereddüt etmeyeceğinin göstergesidir. (Eslen, 2020 : 96). Aynı şekilde Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunun çözümünde arabulucu olması beklenen AGİT Minsk Grubunun Ermenistan lehine olmak üzere çözümde yavaş davranması ve Ermenistan'ın Azerbaycan'a Dağlık Karabağ üzerinden başlattığı ateşli saldırılar üzerine 2020'de başlayan ve 44 gün süren Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'nda da Rusya, AGİT Minsk Grubunu devre dışı bırakarak kendi inisiyatifinde taraflara ateşkes antlaşması imzalatmıştır. Rus ordusu Rus Barış Gücü adı altında 2020 Kasım ayından itibaren Dağlık Karabağ'da konuşularak Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ateşkesi denetlemektedir.

Kafkasya ve özellikle de Güney Kafkasya coğrafyası Rusya için pek çok anlam ifade etmektedir. Asya ve Avrupa arasında bir köprü vazifesi gören Güney Kafkasya'nın Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kıyısı vardır. Bu coğrafya, ayrıca Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu, Basra Körfezi ve Doğu Akdeniz'e ulaşımındaki bağlantıyı sağlayan jeostratejik bir bölgedir. Bu coğrafya sayesinde Rusya, Boğazlara, Doğu Akdeniz'e hatta Süveyş Kanalı'na ulaşmaktadır. Bölge sahip olduğu zengin enerji kaynakları, Orta Asya-Avrupa bağlantısını sağlaması, kritik bir kavşak olması ve enerji kaynaklarının taşınma güzergahlarının üzerinde yer alması sebebiyle sadece Rusya açısından ya da bölgesel açıdan değil, küresel açıdan da oldukça önemlidir (Günay, 2009 : 260).

Rusya'nın Güney Kafkasya politikası, genel olarak "Yakın Çevre Doktrini" çerçevesinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda Güney Kafkasya'da bağımsızlığını ilan eden eski Sovyet cumhuriyetleri Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile olan ilişkiler Rusya'nın Güney Kafkasya politikasının temel muhtevasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında otorite boşluğu oluşan bölgelerden biri de Güney Kafkasya olmuştur. Rusya Federasyonu kurulduğu ilk yıllarda, biraz kendi siyasi-ekonomik dönüşümü, biraz da uluslararası sisteme entegre olma çabalarıyla meşgul olduğundan ötürü Yakın Çevresine yönelik "Low Profile" (Düşük Yoğunluklu) politika izlemeyi tercih etmiştir. Bu dönemde bölge içi aktörler Türkiye ve İran'ın bölgede etkin aktör olma potansiyeline sahip olarak öne çıkması Rusya'nın bölgeye yönelik daha aktif politika izlemesini tetiklemiştir. Etnik açıdan Türkler'in, dini açıdan İran'ın bölgede olası hâkimiyetinin, bölgenin kuzeyine yani Kuzey Kafkasya'ya yayılma ihtimali Rusya'nın ikinci bir dağılmayı yaşamasını beraberinde getirebilirdi. ABD ise, bölgeye öncelikle Türkiye vasıtasıyla girmeyi denemiş, daha sonra ise bizzat kendisi bölgeye girmiştir. (Tıpkı Orta Asya'da olduğu gibi). Rusya zamanla bölgede oluşan boşluğu en iyi kendisinin dolduracağına inanmış ve bölgeyi "Yaşamsal Çıkar Alanı" olarak tanımlamıştır. Öyle ki bölgeye ilişkin politikasının güvenlik, stratejik, ekonomik ve sosyokültürel açılardan Rusya'ya önemli etkileri olacaktı. (Günay, 2009 : 260-261).

Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yönelik politikaları çoğu kez odak noktasından yoksun ve sıklıkla birbiriyle çelişiyor. Gürcistan'a yönelik yıkıcı karşı saldırısıyla Washington'a bir mesaj gönderdi: NATO'nun genişlemesine muhalefet ve eski Sovyet topraklarına ABD askeri konuşlandırmaları ve Moskova'nın çıkarlarına karşı donmuş çatışmaları çözme girişimleri gibi kırmızıçizgiler önemli ve biri onları yalnızca tehlikeye atarsa. Rusya Gürcistan'ı mağlup etti ve Abhazya ile Güney Osetya'yı bağımsız devletler olarak tanıdı, ancak savaşın kendisi Rusya'nın barışı sağlamasının etkisizliğini yansıtıyordu. Rusya, Azerbaycan ile ilişkilerini sürdürdü ve Ermenistan'ı Moskova'nın bölgesel müttefiki olarak tuttu, ancak Güney Kafkasya'da istikrarın

garantörü olma hırsını yerine getirmek için gerekli olan Dağlık Karabağ anlaşmazlığına hala bir çözüm getirecek durumda değil (Trenin, 2009 : 143).

Avrasyacı düşüncenin önde gelenlerinden Dugin, Kafkasya'yı Rus jeopolitik mekanının en kırılğan noktası olarak görürken bunu bölgenin önemli sosyal hareketliliğe ve kadim jeopolitik geleneklere sahip olması, Atlantikçi Türkiye ile sınırdaş olması, topografik açıdan Kafkasya sıradağları alanına giren hudut bölgelerini stratejik yönden kontrol etmesi, dolayısıyla son derece önemli bir stratejik kavşak olmasına bağlamaktadır (Dugin, 2005 : 177).

Kafkasya geleneksel açıdan "Heartland" (Kalpgah) ve "Rimland" (Kıyı) ülkeleri arasında şiddetli askeri hareketlere sahne oldu. Rusya açısından Kafkaslar'ın kontrol edilmesi sıcak denizlere çıkışın önünü açmaktadır. Ancak günümüzde bölge Rusya'nın doğu-batı enerji koridorları ve Batıya petrol ve doğalgaz boru hatları rotaları üzerinde denetim sağlanması, dolayısıyla küresel aktörlüğe erişimi için önemli bir basamak olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Dugin Kafkasya'da güvenliğin Atlantikçi katılımcıların tümünü dışarıda bırakan, Azerbaycan, Ermenistan, Rusya ve İran'ın oluşturduğu dörtlü (2+2) bir yapı sayesinde sağlanabileceğini düşünmektedir. Avrasyacılar, Orta Asya kalpgahını Rusya'yı Hint Okyanusuna çıkarabilecek jeopolitik mekân olarak görmektedirler (Dugin, 2005 : 177-181).

Moskova, İran'ın bölgesel gelişmelerdeki rolü ile ilgilenmesine rağmen, sadece İran'ın bölgedeki varlığını azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda Amerika, Avrupa ve hatta Türkiye'nin rolünü de görmezden gelmektedir. Güvenlik endişeleri ve yeni bağımsız cumhuriyetlerin Rusya'ya gizli ve açık bağımlılıkları. Moskova gücüne güvenmeye çalışıyor, Moskova Kafkasya bölgesinin güvenliğinde benzersiz bir rol oynamaya çalışıyor. Rusya planında, bölge ve bölge ötesi ülkelerin etkisine bakılmaksızın, sadece Kafkasya ve Rusya'da üç ülkenin varlığından bahsedildi. Aslında Rusya, Kafkasya'yı geleneksel olarak güvenlik mahremiyeti ve arka bahçesi olarak biliyor ve bu bölgede İran, Türkiye veya ABD, AB, NATO vb. gibi başka bir gücün varlığını da istemiyor. Bu bağlamda, Rusya'nın bu modelinde Yakın Çevre Doktrini çerçevesinde Rusya ve üç Güney Kafkasya ülkesinin yer aldığı 3+1 modelidir, Bu modelde bölge ülkeleri olan Türkiye ve İran bulunmamaktadır.

5.5. TÜRKİYE'NİN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI VE GÜVENLİK STRATEJİSİ

Türkiye, Kafkasya ile çok eski tarihi, kültürel, soy, dil, din ve coğrafi olarak bağlantısı olduğundan, bu bölgede yayan Türk ve Müslüman toplulukların varlığı, bölgenin Avrupa ile Asya'nın buluşma noktası olması ve Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan kapısı olması sebebiyle stratejik olarak bölge ile ilgilenmiştir. Güney Kafkasya bölgesi Türkiye'nin etki ve ilgi sahası içindedir. Türkiye bölge ülkelerinin bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüklerine ve içişlerine saygılı bir şekilde karşılıklı saygı ve iyi komşuluk ilkelerine bağlı kalarak bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmaya ve ortak çıkarları gözeterek işbirliği ortamı geliştirmeye çalışmaktadır. "Güney Kafkasya'daki çözümlenememiş ihtilafları oluşturan Dağlık Karabağ, Güney Osetya ve Abhazya ihtilafları hem bu bölgenin hem de Avrasya'nın güvenliği açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Türkiye, Güney Kafkasya ülkelerindeki tüm ihtilafların barışçı yollardan çözümünün bu ülkelerdeki siyasi istikrara ve ekonomik refaha katkıda bulunacağına, ayrıca ikili ve bölgesel işbirliği için yeni ufuklar açacağına inanmaktadır". Ayrıca Türkiye, bölge ülkelerinin uluslararası ve küresel örgütlere katılarak uluslararası arenada aktif rol almalarını ve etkin olmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Türkiye, Güney Kafkasya' da Rusya ile arasında tampon bölge oluşturma, bölge ülkeleriyle ilişkilerini iyileştirme ve bu sayede bölgeden geçen enerji hatlarının güzergahında kendisinin de yer almasını sağlama ve enerji terminali olma, kendi enerji ihtiyacının bir bölümünün bu bölgeden sağlanması ve kendi sanayi ürünlerinin bu ülkelere satılmasına yönelik stratejiler gütmektedir. Bu bağlamda Türkiye, Güney Kafkasya'daki jeopolitik, jeoekonomik ve askeri jeostratejik çıkarlarının gerçekleştirilmesi hususunda bölgede Rusya ve İran ile rekabet içindedir. Türkiye, kendine ait enerji kaynaklarının olmaması, ayrıca Rusya'nın aksine Güney

Kafkasya'daki askeri jeostratejik etki mekanizmalarının zayıflığı dolayısıyla bazen bu rekabette dezavantajlı duruma düşmektedir. Bununla birlikte 2010 yılından sonra askeri işbirliği çerçevesinde bölgede Azerbaycan ve Gürcistan ile kurduğu iyi ilişkiler ve “yumuşak gücü” ile Türkiye, Avrasya'daki jeopolitik, jeoekonomik ve askeri-jeostratejik konumunu güçlendirmektedir (Topal, 2015 : 753-754). 2020 Dağlık Karabağ Savaşı sonrası Türkiye, Azerbaycan'ın da isteğiyle Dağlık Karabağ'da ateşkes antlaşmasının kontrolü için Rus Barış Gücü ile birlikte, 2021 Ocak itibarıyla Dağlık Karabağ'da göreve başlamıştır. Bu Türkiye için Güney Kafkasya'ya yönelik stratejik bir adımdır.

Türkiye, bölgedeki iki ülke olan İran ve Rusya'nın temel rolünün ortadan kalkmasına paralel bir model sunarak, dış politika ilkeleri açısından bölgedeki konumunu ve rolünü artırmaya çalışmıştır. Türkiye'nin önerdiği model, yani 3 + 1 + 2, Kafkasya bölgesinin üç ülkesini bölgesel bir güç olarak Türkiye ile birlikte içermekte ve ABD ve AB'yi, Güney Kafkasya'nın güvenliğini tesis eden üyeler olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye, Ermenistan ile hükümetinde ihtilafli konularda sahip olduğu kırmızı çizgilere rağmen, iki ülke arasındaki ilişkilerin çözülmesi ve Orta Asya'nın Türk Hilal Devletlerinin elde edilmesi ve genişleyen nüfuz ve Türk - Osmanlı politikalarının uygulanması için bazı dış politikada adımlar atmıştır. Türkiye'nin bölgede rol oynamaya yönelik bu uzun atlaması, bölgedeki iki önemli gücün (İran ve Rusya) çıkarlarını sınırlandırmakta ve bunlara meydan okumaktadır. Azerbaycan ve Gürcistan'ı desteklemekte, Rusya ve İran'a karşı bölgede ağırlığını hissettirmek istemektedir.

5.6. İRAN'IN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI VE GÜVENLİK STRATEJİSİ

Güney Kafkasya ülkelerinin İran açısından önem derecesi de farklılık taşımıştır. Güney Kafkasya ülkelerinden Azerbaycan ve Ermenistan İran dış politikasında daha önemli bir yer tutmuş; Gürcistan ile ilişkiler ise göreceli olarak daha sınırlı olmuştur. İran, Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin bağımsızlık mücadelelerine ihtiyatlı yaklaşmış, hatta Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etme konusunda “aceleci davranmama” konusunda uyarmıştır. Ama Sovyetler Birliği'nin dağılmasının kaçınılmazlığı ve kesinleştiği anlaşıldıkça aktif politikalara yönelmeyi de ihmal etmemiştir (Aslanlı, 2017a : 32).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasına paralel olarak Güney Kafkasya uluslararası mücadelenin yoğunlaştığı alanlardan birisi olarak ortaya çıkmış ve bu çerçevede bölge İran için hem “yayılma için fırsat” hem de “risk alanı” olarak değerlendirilmeye başlamıştır. İran, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Azerbaycan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Güney Gürcistan bağlamında etnik ve dinsel/mezhepsel etkenleri kullanarak, Ermenistan bağlamında ise bu ülkenin sıkışmışlık durumunu kullanarak başarılı sonuçlar elde edebileceğini düşünmüştür. İran, aynı zamanda, Güney Kafkasya'nın kendi ürünleri için yeni bir pazar olacağına ve bu vasıtayla da bölge üzerinde ekonomik bir araca sahip olabileceğine inanmıştır. Öte yandan İran, diğer güçlerin Güney Kafkasya üzerinden kendisine yönelik hamlelerini engellemek için bölgede etkili olması gerektiğine inanmıştır. Azerbaycan'ın güçlenmesi durumunda, bunun kendi sınırları içerisindeki Azerbaycan Türkleri üzerinde yapabileceği “olumsuz (ayrılıkçı, bağımsızlık ve Azerbaycan ile birleşme)” etkiden ve “birleşik Azerbaycan” düşüncesinden rahatsız olan İran, bu konuya ilişkin önleyici/sınırlandırıcı politikalar benimsemiştir. Bölgedeki doğal kaynakların yabancı şirketler tarafından işletilmesine ve bu kaynakların uluslararası piyasalara ulaştırılmasına mümkün kadar engel olmak da İran'ın öncelikleri arasında yer almıştır. Güney Kafkasya ülkelerinin İran açısından önem derecesi de farklılık taşımıştır. Güney Kafkasya ülkelerinden Azerbaycan ve Ermenistan İran dış politikasında daha önemli bir yer tutmuş; Gürcistan ile ilişkiler ise göreceli olarak daha sınırlı olmuştur (Aslanlı, 2017a : 31-32).

Güney Kafkasya birçok yönüyle İran açısından önem taşıyan bölgeler arasındadır. Bölge hem İran'ın hem de İran'ı çevrelemek isteyen güçlerin potansiyel yayılma sahası olmanın yanı

sıra; dış politika araçlarının (özellikle enerji kartı bakımından) etkinliğini sınırlandırabilme kapasitesi itibarıyla da İran için stratejik önem arz etmektedir. Tahran her ne kadar resmi söyleminde kendisini “İslam Dünyası’nın Hamisi” olarak tanımlasa da dış politika yapım süreci genel olarak stratejik çıkarları üzerinde kurgulanmıştır. Bu doğrultuda Güney Kafkasya politikası, özellikle de Ermenistan ile ilişkileri İran’ın gerçek yaklaşımının göstergesi olarak nitelendirilebilir (Aslanlı, 2017b).

2017 yılı Ağustos ayının başlarında İran’ın Güney Kafkasya ülkeleriyle olan ilişkilerinde iki önemli gelişme yaşanmıştır. Aynı günlerde İran, hem Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan’ı ağırlamış, hem de “İran-Azerbaycan Dostluğu Örneğinde İslam Dayanışması” başlıklı konferansa ev sahipliği yapmıştır. İran’ın dış politikada zaman zaman Ermenistan, zaman zaman da Azerbaycan ile ilgili söylemlerini iyileştirdiği bilinen bir gerçekliktir. Fakat bu kez aynı dönemde her iki ülkeyi memnun edecek adımlar atmaya çalışması beklenmedik ve alışılmadık bir durumdur. Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan ikinci kez cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Hasan Ruhani’nin yemin törenine katılmak amacıyla 5 Ağustos 2017 tarihinde Tahran’a gitmiştir. Ruhani’nin cumhurbaşkanlığı sıfatının resmîyet kazanmasıyla; daha önce planlandığı üzere 6 Ağustos 2017 tarihinde iki lider arasında görüşme gerçekleştirilmiştir. Liderlerin seçim kazandıktan sonra yaptıkları ilk ziyaret ve görüşmelerin sembolik anlamı göz önünde bulundurulduğunda, Ruhani’nin ilk görüşmesini Sarkisyan ile yapmış olması manidardır (Aslanlı, 2017).

Serj Sarkisyan, Tahran ziyaretinden dört gün önce (1 Ağustos 2017), İran’da yayınlanan Şark Gazetesi’nde yer alan açıklamasında; Tahran ile Erivan arasında “kültürel benzerliklere ve geniş jeopolitik çıkarılara” dayanan özel ilişkiler bulunduğunu vurgulamış, iki ülkenin “bölgesel güvenliğin kurucuları” olduğunu iddia etmiştir. Hatırlanacağı üzere İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani de Aralık 2016’daki Erivan ziyareti sırasında iki ülkenin “aynı kültüre ve uygarlığa ait” olduklarını ifade etmiştir (Aslanlı, 2017b).

İran’ın stratejik düşüncesinde Kafkasya daima “güvenlik” algısı ile özdeşleşmiştir. Bunun nedeni, Rusya’nın varlığı ve Kafkasya’nın “devrimci ideolojilerin” giriş koridoru olarak görülmesidir. Gerçi Rusya küçülmüş ve “devrimci ideolojiler” iflasa uğramıştır. Ancak İran’ın Kafkasya algılaması “güvenlik boyutu”ndan çıkmamıştır. Bölgesel sistemin değişmesine rağmen güvenlik kaygılarının devam etmesi, İran’ın Kafkasya politikasını çok farklı bir düzlemde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Keskin, 2019).

Güney Kafkasya, İran’ın tarihi-kültürel hafızasında ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Özellikle “Fars milliyetçiliği Güney Kafkasya’yı Fars kültür havzasının uzantısı” olarak algılamış, Azerbaycan Cumhuriyeti’ne büyük önem atfedilmiştir. İran’ın Kafkasya’ya bakışının şekillenmesindeki ikinci önemli faktör “Güney Kafkasya’nın çağdaş İran tarihinde oynadığı rol”dür. İran’ın modernleşme sürecinin ilk adımları olan matbaa ve kitap Kafkasya’dan İran’a girmiştir. İran’daki sosyal demokrasi ve sol düşünce yine Kafkasya’dan taşınmıştır. Bu nedenden dolayı İran’ın çağdaş tarihinde Bakü-Tiflis’in özel bir yeri vardır. Bugün Tiflis’in adı çokça anılmasa da Bakü ayrıcalıklı yerini korumakta ve hatta İran’ın iç siyasal yapısını etkilemeye devam etmektedir (Keskin, 2019).

İran, Ortadoğu’dan farklı olarak, Güney Kafkasya ve Orta Asya’da bir devrim ihracı arayışına girmemiştir. İran’ın Çeçenistan ve Azerbaycan-Ermenistan çatışmasındaki tutumu bu olguyu net olarak göstermektedir. İran, Çeçenistan konusunda açık bir tavır almamış ve bütün açıklamalarını İslam Konferansı çatısı altında ve insani-sivil yardım çerçevesinde yapmıştır. Çeçenistan davasıyla ilgilenmemek, İran’ın dini kimliği ile çelişen bir tutumdur. Çeçenistan olayı Ortadoğu’da yaşansaydı İran’ın çok daha farklı bir tavır takınabileceği açıktır. Keza Azerbaycan-Ermenistan meselesinde İran’ın tarafsızlığını açıklaması kimilerine göre “Şii devlet kimliği” ile çelişmektedir. Biri Hıristiyan diğeri Şii olan bir çatışmada tarafsız kalınması ve hatta pek çoklarına göre pratikte Ermenistan’ın desteklemesi, “İran’ın Kafkasya’daki jeopolitik kaygılarını ideolojik emellerinin

önünde tuttuğu"na güzel bir örnektir. Ancak İran'ın ideolojik kaygılarını ikinci plana itmesi, emellerinden tümüyle vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. İran, daha ziyade toplumsal zemini değerlendirerek Güney Kafkasya ülkeleriyle dinsel ve ideolojik bağlardan ziyade kültürel bağlar kurmayı tercih etmiştir. Bu amaçla vakıflar ve dernekler vasıtasıyla yoksullara ulaşmak, ortak mezhepsel ritüelleri değerlendirmek ve öğrencilere İran'da burslu eğitim imkânı sunmak gibi yollara başvurmuştur (Keskin, 2019).

İran, güvenlik perspektifi içinde gerilim giderme temelinde, çevre bölgelerdeki herhangi bir yabancı etkiye karşı bölgesel barış ve istikrarı sağlamak için yaygın çabalar sarf etmiştir. Kuşkusuz jeopolitik özellikler, etnik asimilasyon ve siyasi ve ekonomik güç, İran'ın bölgede istikrar ve güvenlik sağlamak için etkisini artırmıştır. Güvenlik perspektifi içinde İran, bölgeyi askerileştirmeye yönelik herhangi bir girişimin, askeri bloklar inşa etmenin ve ilgili diğer aktörleri hazırlamanın kalıcı bir güvenlik sağlayamayacağına inanmaktadır. İran'a göre, Güney Kafkasya'nın güvenliği bölge ülkeleri tarafından tesis edilmelidir.

İran'a göre, bölgedeki tüm ülkelerin ortak ve karşılıklı anlayışına temel oluşturan temel ve kesin bir formül, bir veya daha fazla ülkeyi hariç tutan herhangi bir güvenlik düzenlemesini sadece mükemmel değil, aynı zamanda dışlayan ülkeleri de bölgede bir güvensizlik kaynağı olarak ortaya çıkabilecektir. Nitekim İran İslam Cumhuriyeti'nin Güney Kafkasya ülkelerinde güvenlik ve istikrarın sağlanması ve yerel ve bölgesel kriz yönetimi için sağladığı model 3 + 3 formülü olarak adlandırılır. Bu model, Güney Kafkasya ülkeleri olan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ı ve bölgeye üç komşu ülke olan Rusya, Türkiye ve İran'ı içermektedir. Ancak İran, bölgedeki barış ve istikrara zarar vermiyorsa, güvenlik düzenlemeleri oluşturulduktan sonra diğer ülkelerin varlığına da karşı çıkmamaktadır. İran, bölgedeki zorlukları çözmek için diğer bölgesel aktörlerle işbirliğine dayalı güvenlik oluşturma yaklaşımını benimsemiş ve bölgesel güvenliğin iyileştirilmesine yardımcı olacak, bölgedeki güvenlik sorunlarının neden olduğu güvenlik tehditlerini azaltacak politikaları desteklemiştir. Bu bağlamda, İran'ın yaklaşımında yerel güvenlik sisteminin oluşturulmasına yardımcı olmak için bölge ötesi güçlerin bölgenin güvenlik sistemindeki etki ve gücünü sınırlamak önemlidir. Ancak bu, bölgesel güvenliği artırmak ve zorlukları ve istikrarsızlıkları azaltmak için uluslararası yetenekleri ve tesisleri göz ardı etmek anlamına gelmez. Ancak oynaklığı azaltmak ve bölgedeki güvenlik oluşturma altında yatan faktörler olarak siyasi ve ekonomik yapıları istikrara kavuşturmak ve güçlendirmek için tüm uluslararası potansiyelleri uluslararası kuruluşlar şeklinde kullanabiliriz. İran ise Ermenistan ile yakın işbirliği yaparak, Azerbaycan ve Türkiye'yi dengelemek istemektedir. İran, Rusya gibi Güney Kafkasya'da NATO, ABD ve AB gibi bölge dışı aktörlerin varlığına ve etkinliğine sıcak bakmamaktadır.

5.7. ABD'NİN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI VE GÜVENLİK STRATEJİSİ

ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte NATO'yu Doğu Avrupa topraklarından Rusya sınırına doğru sürekli genişletmeye çalışmıştır. ABD bu girişimi ile hem Heartland'ı / Kalpgahı kontrol eden Doğu Avrupa'da nüfuzunu arttırmayı hem de Rusya'yı çevrelemeyi amaçlamıştır. ABD'nin bu hamleleri zaman içinde Rusya için en ciddi güvenlik sorununa dönüşmüştür (Eslen, 2020 : 54).

Günümüzde Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya ve Litvanya), Polonya, Romanya, Karadeniz hattı (Moldova, Belarus, Ukrayna ve Gürcistan) ABD'nin NATO ile Rusya'yı çevreleme / kuşatma hattını oluşturmaktadır. Baltık ülkelerinin NATO'ya üye yapılmasıyla Rusya ile doğrudan teması sağlayan ABD; Moldova, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Gürcistan'ı da dahil ederek "çevreleme hattı"nı Rusya ile "temas hattı"na dönüştürmek istemektedir (Eslen, 2020 : 54). Trump döneminde de ABD'nin Rusya'yı NATO ile çevreleme faaliyetleri de devam etmiştir (Eslen, 2020 : 61). Bu da ABD ve dolayısıyla NATO'nun Karadeniz Havzası- Güney Kafkasya ve Hazar Havzasından Rusya'nın yakın çevresine girerek onun hayat alanına girmiş olması demektir.

Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle Güney Kafkasya'da oluşan bağımsız devletlerin varlığı ABD'nin dış politikasında yeni bir yol açmış oldu. 1991 yılına kadar bu bölgeyi kendisi için bir tehdit olarak algılayan ABD artık burayı kendi nüfus alanına çevirmeye başlamıştır. Kafkasya'nın jeostratejik önemi, Büyük İpek Yolunun merkez noktasında bulunması, Uzak Doğu, Orta Asya'yı Avrupa'yla birleştirecek yolların geçtiği arazide olması ve doğal enerji kaynaklarına ve enerji koridorlarına sahip olması, ABD'nin bölgeye girişimlerinin esas nedenleriydi. Özellikle de Hazar Denizi petrolünün dünya pazarına sürülmesi yolunda ABD, Almanya ve Rusya arasında ciddi bir rekabet yaşanmaktadır. Washington bölge etkinliğini artırmak için bu bölgede devam eden antik çatışmalara Rusya'dan farklı olarak çözüm arayışı içindedir. ABD için Güney Kafkasya, İran'ı kontrol etmek için çok önemli bölgedir.

Washington Güney Kafkasya ve Hazar havzası devletlerde demokrasinin ve bağımsızlığın güçlenmesi için politik demokrasi ve pazar ekonomisi kurumlarının yaratılmasına çalışmaktadır. Ama yine de ABD'nin bölgedeki politik önceliği eline geçirmek istediği petrol kuyularıdır. ABD'nin dış işleri bakanının yeni bağımsız devletlerle ilgili özel danışmanı S.Sestanoviçin söylediği gibi "ABD tarafından Güney Kafkasya devletlerinin bağımsızlıklarının desteklenmesinin, ekonomilerinde ilerleyiş yapabilmesi için çaba sarf etmesinin sebebi petrol ve stratejik konumudur" (Çernyavskiy, 1999 : 30). Enerji Bakanı F.Pebya'nın sözlerine göre "Bizi asıl rahatsız eden Basra Körfezinden bağımlılığın daha da artmasıdır. Hazar havzasının geliştirilmesi petrol bağımlılığını azaltır ve enerji güvenliğini sağlar. Amerikan şirketleri bu bölgede kendi maddi çıkarlarından çok ABD'nin hayati çıkarlarını düşünüyorlar. Çünkü bu bölge Asya'yla Avrupa'yı İran ve Rusyasız kavuşturan tek bölgedir. Bu bölgeye de kontrolü ABD kendi eline almak istiyor. (Lewis, 1999 : 160).

Eski Dışişleri Bakanı J. Baker'in dediği gibi " 21. Yüzyılda Hazar petrolünün endüstri için önemi şimdiki Basra Körfezi'nin önemi kadar olacak" (Çernyavskiy, 1999 : 89). ABD bu bölgenin Rusya'nın hem ekonomik hem de askeri bağımlılığından kurtulması için çok sayıda girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Kongre'nin alt komitesinin Ortadoğu ve Güney Asya'yla ilgili danışmanı senatör S. Braunbek'in Kongre'nin "İpek Yolu" stratejisinin kabul edilmesi üzerine yaptığı konuşma ilginçtir "ABD Güney Kafkasya ve Orta Asya'da liderliğini daha da aktif şekilde göstermelidir. Bu güne kadar bu bölgedeki ABD politikası ABD'nin Rusya politikası olarak algılanıyor. Bu devletler bağımsız ve bu devletlere eşit davranmak lazım. Onların coğrafi konumu stratejik bakımdan çok önemlidir. Lakin Rusya'yla İran arasında yerleşmesi bağımsızlıklarını korumalarında bazı sorunlar yaratabilir. Biz ABD olarak onların politik ve ekonomik bağımsızlıklarını korumalarında yardımcı olmalı ve bu devletlerin Batı meyilli politikalarına destek çıkmalıyız" (Şoroxov, 1995 : 36).

Bölgenin petrol faktörü Avrupa devletlerini de harekete geçirmiş oldu. ABD'yle beraber İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa şirketleri de burada büyük oranda pay sahibi olmak için büyük çabalar sarf ettiler. Ama ABD'nin bölgedeki en güçlü rakibi İngiltere oldu. İngiltere SSCB dağıldıktan sonra kendi silahını- British Perolium'u (BP) işe saldı. Bu gün bölgede işletilen petrolde en çok pay sahibi olan şirket BP'dir.

1990'lı yıllarda ABD ve Batı Avrupa ülkeleri Avrasya iletişim koridorunun yani batıdan doğuya bir yolun uzanmasını istiyorlardı. 1995 yılında AB'nin kabul edilmiş üçüncü programına esasen "Büyük İpek Yolu'nu" hatırlatan Venesiya İtalya'nın Güneyi-Poti-Tiflis-Erivan-Bakü-Krassnovodsk-Bişkek yolunun bir daha işlenmesi öneriliyor (Çernyavskiy, 1999 : 40). Bu koridor Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını korumalarında büyük rol oynayacak, bölgesel işbirliğinin güçlenmesine yol açacak, Hazar petrolünün dünyaya satışını kolaylaştıracaktır. Bu kolaylıklar iş adamlarının bölgeye yatırım yapmalarını sağlayacaktı. Bölgede Rus ve İran şirketlerinin nüfusunun artmasından korkan ABD için de bu yol hayati önem taşıyordu.

ABD bölgedeki yatırımların risk altına alınmaması için bölge devletlerine reformlar yapmalarını öneriyor. ABD'nin bölge için temel politikaları:

- Demokrasinin güçlendirilmesi, pazar ekonomisinin yaratılması. Devletlerarasında sorunların çözülmesi.
- Enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve Batı'yla Doğu arasındaki yolun yeniden işe başlaması.
- Güvenlik konusunda işbirliği.(Hazar Havzası ve Rusya'nın çıkarları, BDT Enstitüsünün Raporu, 1998)
- Bölgedeki aşırı milliyetçi ve ya aşırı dinci akımların caydırılması, Kuzey Kafkasya başta olmakla bölgede destabilizasyonun önlenmesi,
- Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüklerinin korunması.
- Türkiye'nin Kafkasya uyuşmazlıklarında samimi bir arabulucu olarak hizmet etme konusundaki isteklilik ve kabiliyetinin desteklenmesi.

. Tahran'ın rejim değişikliği yapana, Batı yönlü dış politika çizgisi benimseyene kadar baskı altında tutulması Amerikan ve diğer ülke şirketlerinin bölgedeki ticari faaliyetlerinin desteklenmesi olarak görebiliriz (Cohen, "ABD, Merkezi Asya ve Güney Kafkasya ilişkilerinin Perspektif ve Problemleri", www.ca-c.org/journal /cac 08-2000)

ABD'nin bölgeye yönelik modeli 3+1+2'dir. Yani Üç bölge ülkesi +1 Türkiye ve +2 'de ABD ve AB'dir. Burada ABD'nin Türkiye'ye biçtiği yol, bu üç Kafkasya ülkesinin NATO üyesi olan Türkiye üzerinden Batı ile iletişimi ve etkileşimi, batıya ulaşacak boru hatlarının güvenliği, ulaşım hatlarının Türkiye üzerinden emniyetle sürekliliğinin sağlanmasıdır.

5.8. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI VE GÜVENLİK STRATEJİSİ

Kafkasya, Avrupa Birliği içinde çok değişik şekillerde algılanan bir bölgedir. Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik politika geliştirme çabalarında içine düşülen çelişki ve karmaşayı da söz konusu bu farklı algılamalara bağlamak mümkündür. Bunlar;

Avrupa Kafkasyası Yaklaşımı: Avrupalılık anlayışının hâkim olduğu bu değerlendirmeye göre Kafkasya, Avrupa değerlerinin yaşadığı ve Doğu Avrupa'nın uzantısı olan bir bölgedir. Avrupa Birliği bu bölgede demokrasi, serbest piyasa, sosyal refah devleti ve insan hakları gibi Avrupalılık değerlerinin güçlendirilmesine katkıda bulunarak bölgenin Avrupa'ya entegrasyonunu hızlandırmalıdır. Bölge ülkeleriyle yapılan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları bu değerlerin muhafazası üzerine inşa edilmiştir (Macfarlane, 1999 : 9-12).

Balkan Kafkasyası Yaklaşımı: Bu görüşe göre, Kafkasya Bölgesi'nin belirleyici siyasi değeri istikrarsızlıktır. Bunun için de Kafkasya'nın temel sorunları güvenlik ve etnik çatışmalardır. Kafkasya, Avrupa Birliği'nin gündeminde bu şekilde yer almalıdır (Reisner, 2003 : 16-17).

Hazar Kafkasyası Yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre Kafkasya, bir enerji bölgesi olan Hazar Havzası'nın parçasıdır. Avrupa Birliği'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikasını göz önünde bulundurarak Kafkasya, Avrupa Birliği için önemli bir enerji kaynağıdır (Helly, 2001).

Zakafkasya Yaklaşımı: Bu görüş Kafkasya'nın sadece üç ülkeden ibaret olmadığını, Rusya'nın da Kafkasya'da bulunduğunu ve Güney Kafkasya ile Kuzey Kafkasya'nın bir bütün oluşturduğunu belirtir. Buna göre, bölgenin doğal başat gücü Rusya'dır ve bu ülkenin bölgede başına buyruk hareket etmesi Avrupa'nın bölgedeki çıkarları için bir tehdit oluşturur. Ancak Rusya'nın uluslararası kurumlarla uyumlu hareket etmesi bölgeyi istikrarlı hale getirir (Herzig, 1999 : 114-117).

Eski Sovyet Kafkasyası Yaklaşımı: Bu görüşe göre, Avrupa Birliği'nin bölgedeki hedefi geçiş sürecinin başarıyla tamamlanması için Kafkas ülkelerine teknik yardımda bulunmaktır. Bu sayede geniş bir pazar teşkil eden bölge ekonomisi, Avrupa Birliği'nin yörüngesine girecektir (Herzig, 1999 : 114-117).

Orta Doğu Kafkasyası Yaklaşımı: Kafkasya'yı İran ve Türkiye'nin doğal uzantısı olarak kabul eden bu görüşe, oryantalizm anlayışı hakimdir (Reisner, 2003 : 16-17).

Üçüncü Dünya Kafkasyası Yaklaşımı: Bu görüşe göre, Avrupa Birliği'nin hedefi Kafkasya Bölgesi'ndeki tehditlerin Avrupa Birliği'ne geçmesini engellemek amacıyla bu bölgeye ekonomik ve sosyal yardımlarda bulunmaktır (Reisner, 2003 : 16-17).

Avrupa Birliği'nin bu yaklaşımların hepsine ilişkin politikası ve ekonomik araçları vardır. Kafkasya'daki üç ülkenin Avrupa Konseyi'ne kabulü ve Transport Corridor Europe Caucasus-Asia (TRACECA) ile Interstate Oil and Gas Transport to Europe (INOGATE) Programları'na dahil edilmesi Avrupa Kafkasyası Yaklaşımı'na; Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) çerçevesinde Dağlık Karabağ sorununa yönelik olarak kurulan Minsk Grubu ve Avrupa Komisyonu'nun Güney Osetya'da katıldığı görüşmeler Balkan Kafkasyası Yaklaşımı'na birer örnektir. Hazar Kafkasyası Yaklaşımı'na örnek olarak INOGATE Programı gösterilebilir. Zakafkasya Yaklaşımı'na örnek olarak AGİT çerçevesinde Rusya'nın bölgedeki barış gücü operasyonlarıyla koordineli çalışılması gösterilebilir. Eski Sovyet Kafkasyası Yaklaşımı'na örnek olarak Technical Assistance to Commonwealth of Independent States (TACIS) Programı ile Avrupa Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası'nın bölgedeki faaliyetleri gösterilebilir. Orta Doğu Kafkasyası Yaklaşımı'na örnek olarak Türk– Ermeni ilişkileri konusunda Türkiye'ye yapılan baskılar gösterilebilir. Üçüncü Dünya Kafkasyası Yaklaşımı'na ise ekonomik ve insani yardımlar, göçmenler ve mültecilere yapılan yardımlar ve Gıda Güvenliği Programı adı altında yapılan yardımlar örnek gösterilebilir (Sezgin, 2003 : 63-64).

Avrupa Birliği ile Kafkas ülkeleri arasındaki ilişkiler, Kafkas ülkelerinin bağımsızlığını kazanmasıyla beraber başlamıştır. 31 Aralık 1991'de Azerbaycan ve Ermenistan'ı, Mart 1992'de Gürcistan'ı resmen tanıyan Avrupa Birliği, 1992 içinde bu ülkelerle diplomatik ilişki kurmuştu (Demir, 2003 : 369-372). Avrupa Birliği, Sovyetler Birliği sonrası dönemin ilk yıllarında eski Sovyetler Birliği içinde istikrarın sürmesi ve bu bölgedeki çatışma ortamının Avrupa'yı olumsuz etkilemesini önlemek amacıyla Rusya'nın bölgedeki etkisini onaylayan bir yaklaşım sergilemişti. Birliğin Kafkas ülkeleriyle ilişkilerindeki yaklaşımının belirlenmesi açısından en önemli adım, Komisyon'un bölgeye yönelik stratejisini, Aralık 1995'te açıklamasıyla atıldı (Demir, 2003 : 365-366). Yayımlanan bildiriye, bölge ülkeleriyle Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları ile sonuçlanacak bir strateji öngörülmüştü. Bu belgeyle Avrupa Birliği, bölgeye yönelik ilgisinin üç farklı boyutunu ortaya koymuştu. Bunlar; jeopolitik önemi, ekonomi açısından önemi ve güvenlik açısından önemi idi.

Avrupa'nın doğudaki bitimi olan Kafkasya ile Avrupa Birliği arasında üyelik ya da üyelik yolunda çok özel bir ilişkiden bahsetmek henüz erken olsa da yakın bir zamanda Kafkasya Bölgesi yeni üyelerin kabulünün ardından Avrupa Birliği için sınır bölgeye dönüşecektir. Birlik için önem taşıyan Kafkasya ile ilişkilerin geliştirilmesinin jeopolitik açıdan da artık bir zorunluluk haline geldiğinin görülmesi gerekmektedir (Lorot & Thual, 2001 : 55).

Avrupa Birliği'nin temel değerlerinden birisi, serbest piyasa ekonomisidir. Birliğin çıkış noktası da ekonomik sınırların kaldırılması ve pazarın bütünleştirilmesi düşüncesidir. Bu noktadan hareketle, Avrupa Birliği'nin diğer ülkelerle ilişkilerinde liberal ekonomik yapı önemli rol oynamaktadır (Özen, 2004 : 9-10). Petrol ve doğalgazın giderek uluslararası politikanın merkezine oturması ve mevcut kaynakların kıtlığı, karar vericileri yeni çözümlere yöneltmiştir. Orta Doğu petrolüne bağımlılığını azaltmak isteyen Avrupa Birliği ülkeleri ilgilerini Kafkasya ve

Orta Asya'nın kaynaklarına çevirmişlerdir. Avrupa Birliği için Kafkasya'nın en önemli özelliği, Azerbaycan'da bulunan petrol ve doğalgaz kaynakları ve Hazar Havzası'nda bulunan zengin rezervlerin Avrupa'ya taşınmasında köprü rolü üstlenmesidir (Demir, 2003 : 380).

Avrupa Birliği, esas olarak iki dünya savaşı geçirmiş olan Avrupa'da mevcut anlaşmazlıkları sona erdirmek, istikrar ve güvenliği sağlamak amacıyla doğmuştur. Üyeleri arasındaki tarihsel düşmanlıkları önemli ölçüde törpüleyen Avrupa Birliği, sistemine yönelik dış tehditlere karşı da duyarlı davranmaktadır. Avrupa Birliği'nin kurulduğu ilk yıllarda komünizm tehlikesi, Avrupa'da bütünleştirici bir rol oynarken, Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasıyla iki kutuplu sistem sona ermiş ve ülkelerin tehdit algılamaları çeşitlenmiştir. Avrupa Birliği de oluşturduğu istikrar ve refah ortamını yeni tehditlere karşı korumaya yönelik yeni politikalara yönelmiştir. Bu noktada, "Yeni Komşuluk Politikası" Avrupa Birliği'nin yeni sınırlara kendi değerlerini ihraç stratejisinin bir ürünüdür (Lobjakas, 2004) Dağlık Karabağ Savaşı, Abhazya ve Güney Osetya çatışmaları gibi bölgede mevcut çatışma ortamını temel değerlerine yönelik tehdit olarak algılayan ve bunların uluslararasılaşmasından endişe duyan Avrupa Birliği, barışçı çözüm için taraflar arasında diyalogun geliştirilmesine çalışmaktadır (Özen, 2004 : 8-9).

Avrupa Birliği için Kafkasya ülkelerinin enerji kaynaklarına sahip olmaları açısından önemlidir. Güvenlik açısından, Avrupa Birliği, bu ülkelerin Avrupa'da istikrarsızlaştırma potansiyeline sahip olmasını istemiyor. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından geliştirilen bu planda. Kafkasya bölgesindeki üç komşu ülkenin, yani İran, Türkiye ve Rusya'nın yanı sıra ABD ve Avrupa Birliği'nin de rolü vurgulanmaktadır. Yani 3+3+2 modelini savunmaktadır (Afshordi, 2001: 331).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın planı aşağıdaki hususları içermektedir: Dağlık Karabağ için geçici statü benimsemek, bu alandaki yasal rejimin gelecekte belirlenmesini beklemek, asgari güvenliğin sağlanması ve toprakların bileşiminde kendi kendini kontrol etmesini sağlamak, Eski Dağlık Karabağ vilayeti geçici rejim çerçevesinde ve Dağlık Karabağ'ı çevreleyen işgal altındaki toprakların Azerbaycan'a geri dönmesi. Dahası, Dağlık Karabağ ve Laçın bölgesinden Ermenistan arasında bir bağlantı koridoru oluşturulması, mültecilerin ve yerlerinden edilenlerin evlerine geri dönmesi ve barışı garanti etmenin imkansızlığı dikkate alınarak barışçuların çatışma çözümüne katılımı kuvvetler bu bakımdan diğer hususlar arasındadır. AB Gürcistan'ı AB'ne dahil etmek istemektedir.

5.9. ÇİN'İN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI VE GÜVENLİK STRATEJİSİ

Çin, Güney Kafkasya'daki varlığını arttırıp Rus egemenliğini tehdit etme potansiyeli bulunan güçtür. Çin'in Batıya kıyasla en büyük avantajı, etkisinin artmasının kendisini askeri veya politik anlamda göstermemesidir. Bu çıkarımın doğruluğundan bağımsız olarak, Rusya Batı'yı Çin'den daha büyük bir tehdit unsuru olarak algılamaktadır. Ukrayna'da bir NATO veya hatta AB varlığı Rus milli güvenliğine bir tehdit olarak görülmüştür. Avrupa Birliği bünyesinde ortak askeri gücü andıran hiç bir kurum bulundurmasa da genişlemesinin doğası siyasidir. Diğer yandan, Çin etkisinin artışı jeopolitik olarak tanıtmamaktadır ve bu konuda diğer aktörleri ikna etmekte başarı sağlamıştır. Bu gerçeğin yanı sıra, Rusya su anda Batılı aktörler tarafından dışlanmıştır ve Çin ile de arasını bozmayı göze alamayacak durumdadır. Kafkasya'daki devletler, Ermenistan'ın Çin ile son zamanlardaki yakınlaşmasının da gösterdiği gibi, Pekin ile bağlarını güçlendirmek istemektedirler. Genel anlamda, Çin'in bölgedeki ekonomik ağırlığı gittikçe artmaktadır. Bu bölge, ayrıca su anki yönetim tarafından desteklenen Tek Kemer Tek Yol girişiminde de önemli bir rol oynayabilir. Bu girişim, Avrasya kıtasına büyük altyapı yatırımları yaparak, Avrupa ile Çin arasında hem kara hem de deniz koridorları oluşturmayı hedeflemektedir. Bakü-Tiflis-Kars tren hattının tamamlanmasıyla Hazar Denizinden Avrupa'ya hızlı ithalat mümkün olacaktır. Bu inisiyatif Çin için çok önemlidir ve Kafkas cumhuriyetleri bu gerçekliğe göre dış politikalarını şekillendirip Çin ile bağlarını güçlendirmektedirler. Aynı zamanda vurgulanmalıdır ki eğer Tek

Kemer Tek Yol girişimi başarılı olursa, Kafkasya üzerinden gecen ticari koridor stratejik önem taşımaya başlayacaktır. Bu girişim için kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankasının 600 milyon dolar değerindeki en yüksek kredisini, doğrudan Kafkasya'daki doğal kaynakları ilgilendiren TANAP boru hattına açması (Shahbazov, 2017) da dikkate değerdir. Güney Çin Denizindeki gerilim, Çin'in ticari çıkarlarının bulunduğu yerlerde her zaman askeri bir varlık bulundurmaya meyilli olduğunu göstermektedir. Çin hakikaten de bölgede askeri bir varlık bulundurmaya niyetli olmasa ve sadece ticari hedeflerin pesinde olsa da fazla seçeneği kalmadığı bir duruma gelebilir. Bu özellikle bölgedeki Rus etkisinin istikrarsızlaştırıcı olmasından dolayıdır. Sonuç olarak Çin bölgede Rus etkisini dengelemek için en güçlü adaydır.

Çin-Rusya stratejik ortaklığından dolayı, Çin madalyonun iki yüzü gibi Kafkasya'nın kuzey ve güneyi için farklı politikalar benimsemektedir. Yakın dönemde, Çin'in Kuzey Kafkasya'yı Rusya'nın içişleri olarak görmeye devam etmesi, Güney Kafkasya'da ekonomik içerikli projelere talip olması, ticari ilişkilerini geliştirmek istemesi ve Batı'nın artan etkinliğine karşı Ermenistan ve İran ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması dışında somut adımlar atması beklenmemelidir. Uzun dönemde ise, Rusya doğu bölgelerinin ekonomik, etnik ve kültürel olarak sürekli olarak Çin'e doğru kaymasına sonsuza kadar seyirci kalamayacaktır. Bu nedenle, Çin'in Rusya'nın doğu bölgelerinde artan etkinliğinin Çin-Rus ilişkilerini tekrar gerginleştirmesi halinde, süper güç adayı Çin'in Kafkasya politikasını tekrar gözden geçirmesi beklenmelidir (Avcı, 2014)

Çin'in Güney Kafkasya'ya ilgisi giderek artmaktadır. Bunun başlıca iki nedeni vardır:

- Çin, Rusya'nın Güney Kafkasya'dan çekilmesi ile ekonomik, siyasi, askeri, kültürel vb. konularda boşalan alanın yalnızca Batı ülkeleri (AB ve ABD) tarafından doldurulmasından rahatsızdır. Bu nedenle Çin, Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ile ilişkilerine giderek daha fazla önem vermektedir. Batı'nın -ve Türkiye'nin- Gürcistan ve Azerbaycan'a öncelik vermesinden dolayı Çin, bölgede Rusya ile birlikte Ermenistan ve İran'a öncelik vermektedir.
- Çin, Kafkasya'nın dünyanın önemli bölgelerinden biri olduğunun farkındadır. Bu nedenle Tek Yol-Tek Kuşak Projesi ve Demir İpek Yolu kapsamında Güney Kafkasya'ya yönelik resmi ziyaretlerini sıklaştırmış, bölge ile ortak dış ticaret hacmini arttırmaya yönelmiş ve Türkiye ile İran'ın da dahil olduğu bölgesel projeleri, finansmanını da bularak yüklenmeye talip olmuştur.

19 Nisan 2000'de Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette, Çin'in Yeni Güney Kafkasya politikasının ayak izlerine rastlamak mümkün olmuştur. Çin ve Türkiye çeşitli konular yanında, Kars-Tiflis Demiryolu projesi üzerine de işbirliği yapılması ve Türkiye'nin Çin'den 100 adet lokomotif satın alması üzerine anlaşma imzalamışlardır.

Çin, Ermenistan ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek için adımlar atmaktadır. Bu amaçla, 26 Nisan 2000'de Çin'in Erivan Büyükelçisi Jao Şun Ermenistan Başbakanı Aram Sargisyan ile bir toplantı yapmıştır. Söz konusu toplantıda, BDT'nin en büyük kauçuk-lastik üretim tesislerine sahip olan Ermenistan'ın Nairit firması ile Çin'in kimya sanayisi temsilcilerinin işbirliği talepleri ele alınmıştır. (MEDIAMAX, Erivan, 27.04.2000) Çin aynı ay içinde, Kafkasya'daki bölgesel projelere talip olmaya devam etmiştir. Erivan'a giden Çin'in Uanbao Engineering firması Ermenistan Enerji, Maliye ve Ekonomi Bakanları ile yaptığı görüşmeler de İran-Ermenistan arasında yapılması düşünülen doğalgaz boru hattını 120 milyon dolar krediyi temin ederek inşa etmek istediğini belirtmiştir. Çin, Mayıs 1999'da Rusya'nın izni ve yardımıyla Ermenistan'a 60-80 km menzilli sekiz adet "Tayfun" füzesi de satmıştır (<http://www.president.az/azerbaijan/nk/conf3.htm>) 3 Haziran'da Azerbaycan'ın bu durumu nota ile protesto etmesi sonrası, Çin Halk Kongresi Başkanı Lee Pen'in Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan 11-26 Haziran 2000 tarihli gezisi kapsamında, 22 Haziran'da ziyaret ettiği Azerbaycan'da "Çin'in Azerbaycan'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünden yana olduğunu ve

Azerbaycan'la aktif işbirliğini istediklerini" belirterek Azerbaycan'ı küstürmemeye özen göstermiştir.

Ancak, Batı'nın desteğini alan ve BDT içinde Moskova'nın bulunmadığı tek örgütlenme olan GUUAM'a (Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova) karşı Güney Kafkasya'da Rusya'nın Ermenistan ve İran'ı desteklemesi politikasını, Çin ve Yunanistan'ın da benimsediği açıktır. Çin'in Güney Kafkasya'nın tamamen Batı kontrolüne girmesinden rahatsız olması ve Yunanistan'ın Türkiye'nin bölgedeki artan etkinliğini kırmak ve Türkiye'yi çevrelemek politikasına önem vermesi, bu iki ülkeyi Güney Kafkasya'da Rusya ile aynı cephede buluşturmaktadır.

Çin devlet başkanı Şi Cinping'in "Bir Kuşak Bir Yol" inisiyatifini ilan etmesinin ardından, Transkafkasya cumhuriyetleri Çin ile olan işbirliğini güçlendirdi. Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan, Çin'in bu inisiyatifini resmi olarak destekledi. Cumhuriyetler, Asya Altyapısı Yatırım Bankası'na (AIIB) dâhil oldu. Güney Kafkasya ülkesinin delegasyonları, Çin tarafından düzenlenen "Bir Kuşak Bir Yol" uluslararası işbirliği forumlarına katılıyor. Üst düzey yetkililerin ikili ziyaretleri daha sık görülmüştür. Ve Gürcistan-Çin arasında serbest ticaret anlaşması imzalandı (Aydınov, 2019 : 1).

Çin, son birkaç yılda Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın önde gelen ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir. Çin, 2009'dan beri Ermenistan'ın ticaret ortakları arasında ikinci sırada yer almaktadır. 2018'de, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 768 milyon dolar olarak gerçekleşti (% 10,7). Ticaret, Çin ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde, işbirliğinin ana alanıdır. 2018 yılında bu göstere 1,31 milyar dolara ve toplam dış ticaretin % 4,2'sine ulaştı. Çin, Azerbaycan'ın dış ticaret ortakları arasında altıncı sırada yer aldı. 2010'dan 2018'e kadar, Gürcistan ve Çin arasındaki ticaret hacmi ikiye katlandı ve 1,031 milyar dolara yani toplam hacmin % 8,2'si oldu. Çin, Türkiye ve Rusya'dan sonra Gürcistan'ın ticaret ortakları arasında 3. sırada yer aldı (Aydınov, 2019 : 1).

Çin elverişli koşulların oluşması halinde ileride etkisini daha da genişletmek amacıyla kendisi için "zemin hazırladığı" gözlemlenmektedir. Çin Kafkasya'nın ulaştırma altyapısını KY'a (Kuşak-Yol) bağlama ihtimallerini araştırmaktadır. Ve aynı zamanda karayollarını çeşitlendirmekle ilgileniyor. Çin mallarını Kafkasya cumhuriyetlerine ve/veya Güney Kafkasya üzerinden transitle üçüncü dünya ülkelerini sürmek amacıyla, Pekin gümrük yasalarını uyumlaştırmak, teknolojik standartları aynılaştırmak, prosedürleri basitleştirmek ve ticaret engellerini en aza indirmeyi istemektedir. Güney Kafkasya cumhuriyetleri ile Çin arasında insani temasları yoğunlaşmaktadır. Çin'in desteğiyle, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da, eğitim alanındaki işbirliğini artırmak, Çince dil öğretiminin gelişimini teşvik etmek ve Çin kültürüne ilgiyi artırmak için kültürel merkezler (Konfüçyüs Enstitüleri) kurulmuştur. Son yıllarda, Sinoloji öğretimi Güney Kafkasya ülkelerinin yüksek ve orta öğretim kurumlarında önemli ölçüde genişlemiştir. Çin ve Kafkasya cumhuriyetleri kültürel bağlarını da geliştirmektedirler. Eski dönemlerde buralardan İpek Yolu geçtiği gerçekliği ile, Güney Kafkasya ve Çin halklarının tarihsel yakınlığının altı çizilmektedir. Çin, bu bölgede insani yardımları, halk arasında kendi imajını iyileştirmek ve kendi inisiyatiflerine sadık ilişkiler sağlamak amacıyla kullanmaktadır (Aydınov, 2019 : 4).

Kafkasya ülkeleri bölgeyi başta Çin olmak üzere Avrupa ile Asya ülkeleri arasında bir taşıma ve lojistik merkezi haline getirmek için, kendi sınırlarından geçen, Bir kuşak-Bir yol inisiyatifi çerçevesinde ulaşım koridorlarına bağlamayı amaçlıyorlar. Güney Kafkas ülkeleri aynı zamanda Çin'in finansal ve teknolojik kaynaklarını, ekonomilerinin sanayi sektörünü modernize etmek için kullanmayı umuyorlar. Gürcistan ve Azerbaycan, Hazar Uluslararası Taşımacılık Güzergâhı (TMTM veya "Orta Koridor") projesini öne sürmektedirler. Bakü, Çin'in küresel inisiyatifi olan Bir kuşak Bir yol projesine milli altyapı projelerini bağlamayı hedeflemektedir: Bakü-Tiflis-Kars (BTK) ve Kazvin-Reşt-Astara (UTK "Kuzey-Güney") demir yollarını ve bir de Bakü uluslararası deniz limanı Alat'ı. Gürcistan ve Azerbaycan ortaklaşa, BTK demiryollarını ilerletmektedirler ve

bununla beraber Güney Kafkasya’da yüksek transit potansiyeline sahip olan iki tane bölgesel büyük projelerini de ortaya koymaktadırlar. Gürcistan’ın, Karadeniz kıyılarının kuzeyindeki bulunan köy ile aynı adı taşıyan Anakliya derin deniz limanı ve Avrupa E-60 transit geçiş yolunun parçası olan Şark-Garp otoyolunun da tanıtımını yapıyorlar. Ermenistan uluslararası taşıma-ulaşım koridoru olan “Kuzey-Güney”in geliştirilmesi ile ilgilenmektedir. Ermeni yetkililer sık sık Çinli şirketlerin ve yatırımcılarının otoyol yapımına katılım sağlamasını gündemde tutmaktadırlar (Aydınov, 2019 : 4).

5.10. İSRAİL’İN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI VE GÜVENLİK STRATEJİSİ

Kurulduğu günden bu yana güvenlik kaygıları ön planda olan İsrail’in dış politikası büyük oranda bu endişelere bağlı olarak gelişmiştir. Herkesin İsrail’i yok edeceği saplantısı ve kuşatılmışlık duygusu İsrail’i gün geçtikçe tam anlamıyla bir “garnizon devlet” haline getirmiştir. Bu anlayış çerçevesinde İsrail; 1950’li yıllarda Arap ülkelerine karşı “Çevre Stratejisi”ni hayata geçirmiş, 1979’dan sonra ise yeni düşman İran’a yönelik benzer bir politika geliştirmiştir. “Yeni Çevre Stratejisi” olarak değerlendirilen bu politikanın en önemli aktörü geçmişte olduğu gibi bugün de Türkiye olmuş, 1991’de Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle bağımsızlığını kazanan Güney Kafkasya ülkeleri İsrail’in İran’ı çevreleme stratejisinin yeni unsurları haline gelmiştir (Özdaşlı, 2017 : 175).

Dış politika anlayışı büyük ölçüde; coğrafi yalnızlık, güvenlik endişesi ve kendisini çevreleyen Arap devletleri tarafından yok edilme korkusuna bağlı olarak gelişen İsrail, yeni dönemde bölge dışı devletler ile ilişkilerini geliştirmeye büyük önem vermektedir (Efegil 2013: 55-56). Bu strateji ile İsrail, uluslararası alanda siyasi destek edinmeye çalışarak özellikle Filistin sorunu nedeniyle dünya kamuoyunun kendisine yönelik olumsuz imajını yok etmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede İsrail, farklı bölgelerde kurduğu ikili ekonomik ve siyasi avantajların yardımıyla, uluslararası destek elde ederek ve askeri yapısını güçlendirerek, Arap ülkelerine karşı caydırıcılığını güvence altına almayı da öngörmektedir (Efegil 2013: 56). Tel Aviv’e göre; Güney Kafkasya ülkeleri ile kurulacak diyalog İsrail’in hem diğer devletler ile ilişkisine olumlu etki yapacak hem de Azerbaycan ve Ermenistan’ın İran’a sınırı olduğu düşünüldüğünde Tahran’ı kuşatmaya yönelik önemli bir hamle olacaktır (Özdaşlı, 2017 : 176-177). İsrail’in Yeni Çevre Stratejisi’nin bir parçası olarak yürüttüğü Güney Kafkasya politikasının en temel unsurları; İsrail’in Ortadoğu’daki yalnızlığını Arap olmayan unsurlarla ilişkilerini geliştirerek aşmak, enerji arzını güvence altına almak ve İran’ı denetlemek olarak özetlenebilir (Özdaşlı, 2017 : 191).

5.11. NATO’NUN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI VE GÜVENLİK STRATEJİSİ

1990’larda NATO’da yapılan değişikliklerden sonra 1993’te NATO komutanlığı tehdit bölgelerinin genişletilmesine ilişkin karar kabul etti. Buna göre, Güney-Batı Komutanlığı sorumlu olduğu bölgeye Karadeniz ve Güney Kafkasya’yı da dahil etmiştir. NATO’nun Güney Kafkasya bölgesindeki durumla ilgili rahatsızlığı Ocak 1994’te Kuzey Atlantik Konseyi tarafından kabul edilmiş ve Bildiride kendisini göstermiştir. Bildiride, toprak işgal etmek için güce başvurulması kınanmış ve Güney Kafkasya devletlerinin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve egemenliklerine saygı gösterilmesi bölgede barışın, istikrarın ve işbirliğinin oluşturulmasının temel sac ayağı olduğu vurgulanmaktadır. NATO Genel Sekreteri Javier Solana, Şubat 1997’de Güney Kafkasya’nın üç bağımsız cumhuriyetinin ziyaret etmiş ve NATO’nun barış programına katılan Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ile ilişkileri geliştirmek istediğini söylemiştir. Rusya, Moskova’nın bölge ülkeleri ile askeri ve siyasi entegrasyonunun engellenmeye çalışıldığı gerekçesiyle bu geziye sert tepki göstermiştir. (Memmedov, 2008 :114).

11 Eylül’den sonra, terörizme karşı savaş Kafkasları hayati öneme sahip jeopolitik bir bölge konumuna soktu. Gürcistan ve Azerbaycan, NATO ve ABD topraklarından Afganistan’a karşı yürütülen operasyonlarda ve ABD’nin Orta Asya’daki üslerinde uçuşların yapıldığı hayati bir geçiş noktası haline geldi. ABD, Şubat 2002’de Gürcistan ordusunu güçlendirmek için eğitim ve

donanım programı başlattı ve Azerbaycan'la askerî bağları büyük ölçüde genişletti. Bu süreçte Türkiye de Gürcistan ile olan askerî işbirliğini arttırdı. İran'ın kuzey sınırları ve Avrupa-Orta Asya arasında konuşlanmış bu küçük fakat iyi bir konuma sahip olan ülkenin öneminin ne kadar arttığını zamanla göreceğiz (Memmedov, 2008 : 112).

2008 yılında NATO üye ülkeleri, Afganistan'ı NATO'nun baş önceliği olarak tespit etmişlerdir. Bu sebeple, İttifak'ın ağırlık merkezinin doğuya, Kafkaslar ve Orta Asya'ya kaydığı savunulmaktadır. (Vasvakas, 2009: 66) Afganistan'da görev yapan ISAF için Stratejik Vizyon Belgesi yayınlanmıştır. Bu belge çerçevesinde yeni muharip askerler gönderilmesi, askeri birliklerin teçhizat ihtiyacının karşılanması ve Afganistan ordusunun güçlendirilmesi karara bağlanmıştır.

Orta Asya ve Kafkaslar; Türkiye, Çin, Rusya, İran ve Afganistan'ın ortasında, Mackinder'in "Eurasian Heartland" (Avrasya Merkez Bölgesi) olarak tanımladığı bölgede son derece stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bölgede bulunan zengin hidrokarbon rezervleri, 11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası terörizmle yapılan mücadele çerçevesinde Afganistan'da yapılan "Enduring Freedom" operasyonu ve ardından Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyi kararı çerçevesinde NATO öncülüğünde oluşturulan ISAF, bölgenin NATO için jeostratejik önemini arttıran faktörler olmuşlardır. NATO'nun ve diğer küresel ve bölgesel aktörlerin bölgede etkinliklerini arttırma, bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirme ve bölgedeki enerji altyapısını kontrol etme mücadelesi, Orta Asya ve Kafkaslar'da "ikinci büyük oyunun" başladığı değerlendirilmelerinin yapılmasına sebep olmuştur. (Amineh ve Houweling, 2004: 82) (Dhaka, 2009: 279)

Birçok Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin NATO'ya üye olarak kabul edilmesinden sonra BİO programının odağına Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri oturmuştur. Bununla beraber, 11 Eylül saldırıları ve sonrasında Afganistan'da gerçekleştirilen "Enduring Freedom" operasyonuna kadar Orta Asya ve Kafkasya, NATO tarafından stratejik öneme haiz bölgeler olarak görülmemişlerdir. (Vinnikov, 2009: 68) 11 Eylül saldırıları ve "Enduring Freedom" operasyonu NATO'nun güvenlik algılamalarını değiştirmiş, İttifak Güney Kafkasya ülkeleriyle işbirliğini ciddi şekilde arttırmıştır (Özkan, 2010 : 117).

İttifak'ın Ağustos 2003'te Afganistan'daki ISAF'ın komutasını devralmasıyla NATO'nun bölgeye bakış açısı stratejik bir boyut kazanmıştır. NATO, bölge ülkeleriyle askeri geçiş anlaşmaları dahil bir dizi anlaşma imzalamıştır. Haziran 2004'teki İstanbul Zirvesi'nde NATO Hükümet ve Devlet Başkanları, Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirme kararı almışlar, Orta Asya ve Güney Kafkasya'yı "özel odak noktası" olarak tespit etmişlerdir. Zirvede ayrıca BİO programlarını güçlendirme, Orta Asya ve Güney Kafkasya için Genel Sekreter Özel Temsilciliği'nin kurulması ve biri Güney Kafkasya diğeri Orta Asya için olmak üzere iki irtibat subayı (liaison officers) görevlendirilmesi kararları alınmıştır (Özkan, 2010 : 117).

Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle NATO'nun ortak çıkarları bulunan bir başka nokta enerji güvenliğidir. Orta Asya ve Güney Kafkasya'da bulunan zengin petrol ve doğalgaz kaynakları özellikle enerji alanında Rusya'ya bağımlılığını azaltmak isteyen Avrupa için büyük önem taşımaktadır. ABD de Avrupa'nın Rusya'ya enerji alanındaki bağımlılığını azaltmak istemektedir. 2006'da Riga'da düzenlenen NATO Zirvesi'nde bölgedeki kritik enerji altyapısının korunmasına yönelik atılacak önlemlerle ilgili bölge ülkeleriyle diyaloga girme kararı alınmıştır. 2009'daki Strasbourg-Kehl Zirvesi'nde, enerji güvenliğinin NATO'nun önceliklerinden biri haline geldiği açıklanmıştır (Özkan, 2010 : 118).

Küreselleşmeyle birlikte yapısı ve özellikleri değişen tehditler, oluşumu sırasındaki bağlantıları ve yarattığı etkiler açısından "sınır tanımayan tehditler" olarak nitelenebilir. Uzak coğrafyada meydana gelen bir olay hem gerçekleşme aşamasında (uyuşturucu kaçakçılığı, insan kaçakçılığı, terörizm vb. örneklerinde olduğu gibi) hem de etkileri açısından çok farklı ülkeleri

içinde barındırabilmektedir. Küreselleşmeyle tehditlerin değişen karakteristiği, bunlara karşı alınan önlemleri de değiştirmiştir. Artık güvenlik de "sınırları aşan" bir şekilde ele alınarak güvenliğin sağlanmasıyla ilgili politikalar geliştirilmektedir. Uluslararası örgütler de bu tehditlere ve bu tehditlere zemin olan/olabilecek bölgelere yönelik politikalar geliştirmiştir. NATO'nun Balkanlar, Güney Kafkasya ve Orta Asya açılımları bu açıdan değerlendirilmelidir. Balkanlar sıkıntılı alanları, Batı Avrupa ülkelerine geçiş noktası olması, Rusya'nın etki alanında bulunmalarıyla; Güney Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynakları, çözülmemiş (dondurulmuş) çatışmaları, stratejik coğrafi konumları, Rusya'nın etki alanında bulunmaları, büyük güçler olan ABD-Rusya ve Çin ile bölge ülkesi İran'ın güç mücadelesine sahne olmalarıyla problemleri olan, olası istikrarsızlık kaynağı ve günümüz tehditlerinin oluşumu için uygun zemin oluşturmalarıyla önemli bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Bölgelerin sahip olduğu enerji kaynakları, pazar oluşturmaları, enerji nakil hatları üzerinde bulunmaları, ticaret hacmi ve diğer olumlu nitelikleri nedeniyle de önemlidirler. Bölgelerin güvenlik sorunu olmaktan çıkarılması, istikrarlı hale getirilmesi, demokratik dönüşümü ve dünyayla entegrasyonu konuları, 1993'ten beri Batılı politika yapıcıların gündeminde yer almıştır ve kullanılan farklı yöntemlerden birisi de NATO'nun işbirliği, ortaklık ve üyelik eylem planlarıdır.

Son dönemde politika uzmanları, dünyanın iki büyük jeopolitik güç merkezinin – ABD ve Rusya'nın, Güney Kafkasya'da aktifleştiklerini belirtmektedirler. NATO'nun, Gürcistan'da askeri tatbikat gerçekleştirmesi bu bağlamda ciddi bir husus olarak görülüyor. Politika yorumcuları, bu gelişmeler bazında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın jeopolitik durumuyla ilgili tahminlerde bulunmağa çalışıyorlar. Yapılan yorumlarda Güney Kafkasya'da Ermenistan ve Gürcistan'ın dış politika ve jeopolitik seçimleriyle ilişkilendirilen "jeopolitik çıkmaz"ın oluşmakta olduğu ifade ediliyor. NATO'nun, Gürcistan'da düzenlediği askeri tatbikat tam da bu bağlamda değerlendiriliyor. Çeşitli parametreler kıyaslandığında bölgede son derece gergin jeopolitik durumun oluşmakta olduğu görülüyor. Güney Kafkasya ülkelerinin yürüttüğü dış politika bu bağlamda daha büyük önem arz ediyor. (Newtimes-az, 2019).

NATO, Güney Kafkasya'da aktifliğini arttırmış, böylece bölge jeopolitik ve güvenlik açısından farklı bir boyuta geçmiştir. Ermenistan dış politikasının neden olduğu belirsizlik önemlidir. NATO'nun 18-29 Mart 2019 tarihlerinde Gürcistan'da düzenlediği askeri tatbikat bu bağlamda büyük ilgiye neden olmuştur. "NATO-Georgia Exercise 2019" adı verilen tatbikatın temel amacı, Gürcistan'ın savunma potansiyelini arttırmak ve NATO üyesi olmayan ülkelerde meydana gelebilecek gerilimlere hızlı tepki verme mekanizmaları oluşturmaktır. Tatbikatta 24 ülkeden 350 personel ve temsilci yer almış, ancak Ermenistan, Gürcistan'da gerçekleştirilen tatbikata asker yollamamıştır. Azerbaycan temsilcileri tatbikata katılmıştır (Newtimes-az, 2019).

Ermenistan, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği üyesi olarak savunma konularını ve güvenliğini Moskova'ya bıraktığından dolayı KGAÖ'nün iradesi dışında bir adım atmamaktadır. Halihazırda Ermenistan Silahlı Kuvvetleri tamamen Rusya üretimi olan harp silah, araç ve gereç ve mühimmatlıya donatılmıştır. Ayrıca Moskova, söz konusu silah ve mühimmatı Ermenistan'a birtakım imtiyazlı şartlar doğrultusunda vermektedir. Ermenistan sınırlarının büyük bir bölümü Rusya sınır kuvvetleri tarafından korunmaktadır (Newtimes-az, 2019).

Tüm bu gelişmeler NATO-Gürcistan işbirliğinin derinleştirilmesinin Batı-Gürcistan ilişkilerinin daha büyük çerçevede gelişmesiyle ilgili olduğunu göstermektedir. NATO, bu gelişmede sadece güvenlik ve savunma kısmını temsil ederken, Gürcistan da bu yönde işbirliğinin derinleştirilmesinden yana olduğunu sergilemektedir. Gürcistan, Rusya'ya rağmen NATO'ya üye olma yönünde kararlı adımlar atmaktadır. Bu durum Güney Kafkasya'yı yakın çevresi olarak gören Rusya'nın Gürcistan'ı uyararak bölgedeki istikrarsızlığı ve güvensizliği tırmandırmaktadır. Bu bağlamda, NATO'nun Gürcistan'da askeri tatbikat düzenlemesinin ABD- Rusya gerilimini

derinleştirmektedir. ABD'nin Gürcistan'la ilgili attığı adımlar Washington'un, bu ülkenin Rusya'ya karşı güvenliğini sağlamağa çalışırken, Rusya'nın da bölge dışı aktörlerin Güney Kafkasya'da nüfuz alanı yaratmasına ve kendisini çevrelemesine izin vermeyeceğini sık sık beyan etmesine neden olmaktadır. Bu durum, bölgedeki tansiyonu arttırırken, Rusya veya NATO'nun yakın gelecekte Gürcistan'la ilgili etkili adımlar atması da beklenebilir.

2014'te Rusya'nın uluslararası hukuka aykırı olarak Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'nın Donbass bölgesindeki varlığı, ittifakin değerlerine ve görevlerine tehdit oluşturmuştur. Moskova yayımlacı tutumuyla Barış İçin Ortaklık programına aykırı hareket etmiştir. Rusya, gelişen ve çığır açan teknolojilerin (EDT) kullanımına, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) çalışmalarına ağırlık vermekte; konvansiyonel, hibrit, siber saldırı ve savunma kapasitesini arttırmaktadır. Rusya'nın 2016 savunma harcamaları rekor kırarak gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) %4.5'ine ulaşmıştır (Defense Intelligence Agency, "Russia Military Power Building a Military to Support Great Power Aspirations," (2017): 20, Erişim Tarihi: 31.01.2021, DIA-11-1704-161). 2020'de, NATO'nun askeri alanda en güçlü iki üyesinden ABD'nin savunma harcamalarının GSYİH'ne oranı %3.87'e, İngiltere'nin GSYİH'ne oranının %2.43'e tekabül ettiği düşünülürse Rusya'nın savunma kapasitesini arttırmaya ne kadar fazla önem verdiği daha sağlıklı anlaşılacaktır (NATO, 2020). Rusya'nın 2015'te Suriye iç savaşına Esad hükümetinin onayı ile müdahale etmesi ve ülkedeki askeri varlığını artırması, Libya iç savaşındaki siyasi tutumu, 2020'de Dağlık Karabağ'da Ermenistan ve Azerbaycan'ın onayı ile kontrolü ele alması NATO'nun güney ve doğu kanatlarında yaşanmış dikkate değer gelişmelerdir. Ayrıca Rusya "A2AD" stratejisiyle Barents Denizi, Baltık Denizi, Karadeniz ve Akdeniz çevresini hava, kara ve denizden balistik füzelerle kontrol altına almış, NATO'nun manevra kabiliyetini ciddi ölçüde azaltmıştır (Williams, 2017).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Güney Kafkasya; dağlık ve çetin coğrafyası, uzun tarihi geçmişi, etnik çeşitliliği, çokkültürlülüğü, çok dinliliği, çokdilliliği ve yeraltı /yerüstü zenginliklerinin yanı sıra doğu ile batı, kuzey ile güney ve Avrupa ile Asya arasında bir kavşak, köprü ve bağlantı noktasıdır. Soğuk Savaş sırasında Kafkasya bölgesi uzak ve ihmal edilmiş bir bölge olarak kabul edilmiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bu bölgenin jeopolitik çehresi tamamen değişmiştir. Şimdi bu bölge kendine özgü siyasi, ekonomik, askeri, sosyal, kültürel yönü nedeniyle ,yine bölge içi ve bölge dışı aktörlerin-, siyasi ekonomik, askeri, güvenlik, sosyal, hukuki ve çevresel istikrarsızlığa ve güç çatışmalarına tanık olmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Güney Kafkasya'da bölgesel savaşlar, etnik çatışmalar, güvenlik sorunları, nüfusun yerinden edilmesi / bölge içi göç (çatışmalar ve katliamlar nedeniyle) ve etnik temizlik yaygın olarak gerçekleştirildi. Bu nedenle Güney Kafkasya'daki güvenlik / güvensizlik meselesini incelemek çok önemli ve öncelikli görünmektedir

Güney Kafkasya, zengin petrol, maden ve ekonomik rezervlerine sahip olması, jeostratejik ve jeopolitik önemi nedeniyle ABD ve AB, Rusya ve Çin arasında siyasi ve ekonomik etki için rekabet ve cazibe merkezi haline gelmiştir. Son yıllarda bölgesel ve bölge ötesi aktörler ve her biri kendi çıkarları doğrultusunda Güney Kafkasya'ya yaklaşarak, Güney Kafkasya'daki güvenlik meselesinin karmaşıklığına eklediği bölge için farklı bir güvenlik modeli önerdiler. Ancak bu güvenlik modelleri veya planları ya hiç hayata geçmedi ya da tam uygulanamadı.

Güney Kafkasya bölgesi, 50'den fazla etnik gruptan oluşmasına rağmen, etnik, kültürel, sosyal, dilsel ve dinsel / mezhepsel faktörler açısından yoğun ve heterojen bir alan olarak, bölgede etnik ve kimlik çatışmaları yaratma konusunda büyük potansiyelden yararlanmaktadır. Bazı çatışmalar şu anda siyasi ve askeri çatışmalar şeklinde devam etmekte ve diğerleri de her an bölgedeki gelişmelere göre meydana gelme potansiyeline sahip şimdilik donmuş çatışmalardır. Dağlık Karabağ sorunu, bölgedeki en büyük krizlerden biridir ve aynı zamanda uzun bir geçmişe sahiptir. Bu krizi çözmek ve kalıcı bir barış inşa etmek için etkili adımlar henüz

atılmamıştır. Dağlık Karabağ'da yaşanan 2020 yılı Azerbaycan-Ermenistan savaşı sonrası Rusya'nın inisiyatifinde ve kontrolünde 10 Kasım 2020'de imzalanan anlaşma geçici bir ateşkestir. Taraflardan Ermenistan veya Azerbaycan'ın yeniden bir çatışma ortamı yaratması bölgedeki dengeleri tamamen değiştirebilir ve bölgenin jeopolitiğini yeniden şekillendirebilir. Bu durumda Rusya doğrudan devreye girebilir. ABD, Fransa ve Rusya'dan oluşan AGİT Minsk Grubu ve AB, Dağlık Karabağ sorununun barışçıl çözümü konusunda arabuluculuk yapmasına rağmen, Ermenistan lehine Dağlık Karabağ sorununun çözülmemesi nedeniyle Güney Kafkasya bölgesinin durumu hala kritiktir. AB, Güney Kafkasya ve Orta Asya'da güvenlik olmadan Avrupa güvenliğinin sağlanamayacağına inanmaktadır. Ancak bu konuda da Ermenistan lehine olmak üzere taraflı davranmaktadır. Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya'daki krizler, gerginlikler ve çatışmalar, Güney Kafkasya'dan Batı ülkelerine istikrarlı, düzenli ve güvenli bir enerji geçişini ve enerji güzergahlarını / enerji koridorlarını tehlikeye atabilir. Aslında, toplumsal huzursuzluk ve siyasi istikrarsızlık riski, bu coğrafyanın tüm bölgesel ve bölgeler arası aktörlerini de tehdit etmektedir. Bölgede hâkim olan güvensizlik, istikrarsızlık ve düşmanlık bölge ülkelerinde gelişme ve büyüme hızını yavaşlatıp, aşırı silahlanma yarışının devamına ve yeni krizlere yol açacaktır. Güney Kafkasya bölgesinde kalıcı barış ve güvenliğin sağlanması için bölgesel ve uluslararası aktörlerin ve örgütlerin daha ciddi ve etkili çabalarına ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bölge ülkelerinin bütçeleri incelendiğinde silahlanmaya ayırdıkları bütçeler de endişe vericidir. Bu nedenle Azerbaycan ve Ermenistan devlet yöneticilerinin popülist yaklaşımlardan daha ziyade daha rasyonel ve realist yaklaşımlar göstermesi gerekmektedir.

2008'de Güney Osetya üzerinden Gürcistan ile savaşı, 2014 yılında Kırım'ı ilhakı ve Doğu Ukrayna'daki Rus azınlığın ayrılıkçı hareketlerini desteklemesi; 2015'ten itibaren Suriye'de askeri varlığını artırması ve İran'la ortak hareket etmesi; 2020'de Dağlık Karabağ çatışmasından faydalanarak Güney Kafkasya'da Rus Barış Gücü adı altında şimdilik beş yıllığına askerlerini konuşlandırması, 24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna topraklarını işgal edip başlattığı ve halen devam etmekte olan Rusya-Ukrayna Savaşı, Rusya'nın, ABD'nin ve dolayısıyla da NATO'nun yakın çevresine müdahale etmemesi için aldığı ön alıcı tedbirlerdir. Putin, Batı'nın ataletinden yararlanarak satranç tahtasındaki hamlelerini çok iyi yapmış ve yakın çevresinde ABD, NATO ve AB'nin siyasi ve askeri hamlelerini şimdilik boşa çıkarmıştır. Rusya, tarihteki eylemleri baz alındığında, önümüzdeki dönemde de özellikle Güney Kafkasya başta olmak üzere Karadeniz Havzası'nda, Orta Asya'da ve hatta Doğu Akdeniz'de NATO'nun kendisini çevrelememesi için aktif tedbirler alacaktır. A2/AD (Anti Access/ Area Denial) stratejisini yakın çevre doktrini çerçevesinde devam ettireceği bölgelerde de uygulayarak ittifakın askeri kapasitesine ciddi oranda meydan okuyacaktır. EDT (Emerging and Disruptive Technologies - Gelişen ve Yıkıcı Teknolojiler veya Çığır Aşan Teknolojiler / ÇAT) 'ler, hibrit ve siber saldırı yöntemleri, Rusya'nın yakın çevre doktrininin etkili araçlarından olacaklardır. Bu nedenle, Güney Kafkasya bölgesi sürekli Rusya'nın baskısı ve kontrolü altında olacak ve jeopolitik kırılmaların yaşanacağı bir bölgedir.

Bu çerçevede; Güney Kafkasya'nın geleceğine yönelik olası senaryolar:

- (i) Güney Kafkasya'daki donmuş çatışma bölgelerine yönelik olarak Rusya'nın uygulayabileceği senaryolar; Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'yı Gürcistan'a "teslim etmeyecek", ancak caydırıcılık işlevini tamamladıktan sonra oradaki Rus garnizonlarını azaltabilir. Moskova, Gürcistan ile eski vilayetleri arasında yeni ilişkiler için bir formül oluşturmak için Tiflis ile Suhum ve Tiflis ve Tşinval arasında "arabuluculuk" yapmayı teklif edebilir. Rusya çok yaratıcıysa, Tiflis'in çehresini kurtaracak bir formül ortaya çıkarır: ekonomik ve insani ilişkileri kolaylaştıracak, ancak durumu kavramsal olarak bile geri getirmeyecek, resmi olarak bağımsız kuruluşlardan oluşan gevşek bir konfederasyon olabilir. "Statükoyu sürdürmek var olan durumu olduğu gibi korumak" veya "savaş öncesi durumu aynen korumak" veya "savaş öncesi durumu aynen tesis etmek" (*status quo ante*).

- (ii) Rusya, Dağlık Karabağ'da AGİT Minsk Grubunu saf dışı bırakacak, 2020-2025 Barış Gücü görevini yine beşer yıllık dönemler halinde uzatarak Azerbaycan ve Ermenistan arasında katalizör görevini sürdürecektir, ancak Dağlık Karabağ'ın statüsü netleştirilmediğinden, iki ülkede Dağlık Karabağ'daki toprak haklarından vazgeçmeyeceğinden Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki tarihi düşmanlık azalmadan devam edecek
- (iii) Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki mevcut statüko (diplomatik ilişkinin olmaması) devam edecek,
- (iv) Rusya, BDT ve KGAÖ bağlantısı nedeniyle Ermenistan ile ilişkilerini sürdürürken Paşinyan Hükümetinin düşürülerek kendisine müzahir bir hükümetin yönetime gelmesinin yolunu açacak. Rus politikasının odak noktası, Güney Kafkasya da dahil olmak üzere BDT'de ABD ve Batı etkisinin yayılmasını önlemek olduğunda ve BDT'yi çok kutuplu bir dünyada Rus "güç merkezi" nin bir parçası olarak tanımladığından, bu kapsamda Ermenistan, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki bölgesel mevzi ve güvenlik üssü olarak öne çıkmış olduğundan gelecekte de bu statüsü devam edecek.
- (v) Gürcistan Batı ile entegre yollarını ararken AB'ne üyelik yolunda önünde önemli adımlar atacak, ancak NATO'ya Rusya'nın yakın çevre politikaları engelinden dolayı giremeyecek,
- (vi) Azerbaycan Batı ile Rusya arasında denge politikalarını izlemeye devam edecek, Türkiye ile askeri/güvenlik işbirliği ve ortaklık alanında önemli adımlar atacak,
- (vii) Azerbaycan-Gürcistan ve Ermenistan Rusya'nın olduğu veya olmadığı bir Güney Kafkasya bölgesine yönelik güvenlik örgütü şemsiyesi altında bir araya gelmeyecekler. Gürcistan Rusya'nın olduğu bir güvenlik örgütünde olmamaya (BDT, KGAÖ vb.) devam edecek. Azerbaycan ve Ermenistan ise aynı güvenlik / askeri bir güvenlik paktında yer almayacak.

Sonuç olarak; Güney Kafkasya bölgesi Sovyetler Birliği'nin ardılı Rusya'nın güvenlik kompleksinin bir alt güvenlik kompleksini oluşturduğu sürece Güney Kafkasya ülkelerinin öncelikle ne kendi içlerinde ortak güvenlik/savunma paktı oluşturmalarına, ne de bölge dışı aktörlerle ortak güvenlik paktı oluşumlarına katılmalarını veya NATO, AB'ye üyeliklerine müsaade etmeyecektir. Bunda da ısrar eden olursa -ki 2008'de yaşanan Rusya-Gürcistan beş gün savaşı bunun en güzel örneğidir- Rusya'nın bölgedeki etnik, dini, ideolojik, ekonomik ve sosyokültürel ve tarihi-coğrafi kırılma noktaları husumetleri ve hassasiyetleri kullanıp, söz konusu ülke veya ülkelere müdahale etmekten kaçınmayacağı ve iç karışıklık / ayrılıkçı hareketleri de destekleyeceği bir tarihi gerçek ve tecrübedir. Bu husus Rusya'nın kırmızı çizgisidir ve adı da Yakın Çevre Doktrindir. Bu da bölgedeki istikrarsızlığının, güvensizlik ortamının, silahlanma yarışının ve bölgedeki düşmanlıkların devam edeceğinin kesin kanıtıdır. Güney Kafkasya ülkelerinin geleceği Rusya'nın özellikle Kuzey Kafkasya'daki geleceğine göre şekillenecektir. Güney Kafkasya ülkeleri Rusya dışındaki bölge ülkeleri ve bölge dışı aktörlerle ilişkilerini Rusya'ya askeri / güvenlik ve siyasi açıdan rahatsız etmedikleri ve üçüncü ülke (ABD, İngiltere, AB vb.) veya örgütlere (NATO vb.) kendi topraklarında üsler, limanlar ve havaalanlarını tahsis etmedikleri sürece sıkıntı yaşamayacaktır. Dmitri Trenin dediği gibi "Rusya gibi büyük bir ülkenin yanında yaşayamaz ve çıkarlarını açıkça görmezden gelemezsiniz."

KAYNAKLAR

- Abbasov, Atif, (2020). Sovyet Sonrası Güney Kafkasya Ülkelerinin Askeri Güvenlik Politikaları, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2 Yaz/Haziran, ss.1382-1398.
- Afshordi, M. H. (2001). The Geopolitics of The Caucasus and Policies of The Islamic Republic of Iran. Tehran: The Great War Era.

- Aidin, M. (2000). The Roots of Internal Instability in Central Asia and the Caucasus. *Caucasus and Central Asian Studies Journal*, (36), 159-172.
- Amineh, Parvizi and Houweling, Henk (2004), *Central Eurasia in Global Politics: Conflict, Security and Development*, Brill Academic Pub, Leiden.
- Amir Ahmadian, B. (1995). Security Threats in the Caucasus. *Caucasus and Central Asian Studies*, (13), 185-198.
- Amir Ahmadian, B. (2004). *Republic of Azerbaijan-Iran relations*. Tehran: Political and International Studies.
- Aslanlı, Araz. (2017a). "İran'ın Güney Kafkasya Politikası", *ORSAM Ortadoğu Dergisi*, Eylül-Ekim Cilt: 9, Sayı: 82.
- Aslanlı, Araz (6 Kasım 2017b). "İran'ın Güney Kafkasya Politikası ve Ermenistan ile İlişkileri," ANKASAM. <https://ankasam.org/iranin-guney-kafkasya-politikasi-ve-ermenistan-ile-iliskileri/>
- Aydın, M. (2005). *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- Aydınov, Cafer. (Kasım, 2019) "Bir Kuşak Bir Yol" İnisyatifi Kapsamında Çin'in Güney Kafkasya Politikası, ULUSAM Yayınları, Bursa. <https://www.ulusam.com/wp-content/uploads/2019/11/Bir-Ku%C5%9Fak-Bir-Yol.pdf>
- Baysun, C. (1991). *Cevdet Paşa, Tezâkir 1-12*, Neşr. Ankara 1991.
- Buzan, B. (2015), *İnsanlar, Devletler & Korku*, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2.Basımdan Çeviri, Çev.EDİ.Emre ÇITAK, İstanbul.
- Buzan, B., & Waever, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- Can, S. (1996). "Jeopolitik Açından Kafkasya", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, C.III, No:4.
- Çernyavskiy, S. (1999). "Washington'un Kafkasya politikası", *Uluslararası Hayat*, Cilt 1, 1999.
- Cohen,A. "ABD, Merkezi Asya ve Güney Kafkasya ilişkilerinin Perspektif ve Problemleri", www.ca-c.org/journal/cac_08-2000
- Çelebioğlu, T. (2005). "1990 Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Defense Intelligence Agency, "Russia Military Power Building a Military to Support Great Power Aspirations," (2017): 20, (Erişim Tarihi: 31.01. 2021), DIA-11-1704-161.
- Demir, A. F. (2003). *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Demir, Ali Faik. (2003). "AB'nin Güney Kafkasya Politikası", *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, der. Beril Dedeoğlu, Boyut Matbaacılık, İstanbul.
- Dhaka, A.(2009), "The Geopolitics of Energy Security and the Response to Its Challenges by India and Germany", *Geopolitics*, Vol. 14, No. 2, pp. 278-299.
- Dugin, A. (2005). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Çev. Vügar İmanov, 4. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Efegil, Ertan. (2013). "İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri", *Ortadoğu Analiz*, 5 (49), s.53-61.
- Eslen, Nejat (Kasım 2020). *Yeni Dünya Düzeni İçin Küresel Güç Mücadelesi 21.Yüzyılda Jeostrateji ve Türkiye*, Pankuş Yayınları 1.Baskı, Ankara

- Faghani, H. (1998). NATO Expansion to the East: Checking the position of Georgia. *Caucasus and Central Asian Studies Journal*, (26), 18-28.
- Gholizadeh, A. V. (2008). The Research Project: The Status and Economic Advantages of Iran for Commonwealth of Independent States. *Aras Free Economic Trade Zone*.
- Görgülü, Aybars & Krikorian, Onnik (2012). "Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası: Devlet ve Sivil Toplum Aktörlerinin Rolü", TESEV Dış Politika Programı, https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Turkiyenin_Guney_Kafkasya_Politikasi_Devletlerin_Ve_Sivil_Toplumun_Rolu.pdf (Erişim Tarihi :31.01.2021)
- Green, J. R. (2008). *Eastern Europe, Russia and Central Asia* (8th ed.). London: Routledge.
- Grigoriantz, A. (1999). *Kafkasya Halkları (Tarihi ve Etnografik Bir Sentez) (Çerkezler, Abhazlar, Svanlar, Osetler, Çeçenler, İnguşlar, Gürcüler, Dağıstanlılar)*, Çev. Doğan Yurdakul, İstanbul.
- Gumpel, W. (1994). *Economic and Political Development in the Central Asia Turkish Republics*. *Eurasian Studies*, 1(2).
- Günay, Ali Cem. (2009), *Gürcistan Sorunları Bağlamında Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun Politikaları*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Bursa.
- Hacısalihoğlu, İ.Yaşar, (2006). *Jeopolitik Düzlemde Güney Kafkasya*, Harp Akademileri Güney Kafkasya'ya Güncel Bakış Sempozyumu, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi.
- Hansen, B., Toft, P., & Wivel, A. (2009). *Security Strategies and American World Order: Lost Power*, Routledge Taylor & Francis.
- Hazar Havzası ve Rusya'nın Çıkarları, BDT Enstitüsünün Raporu, 1998.
- Helly, Damien. (11 Haziran 2001). "EU Policies in the South Caucasus", *Europe and the South Caucasus Conference*, Bakü ; <http://www.ceri-sciences-po.org> (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Herzig, Edmund. (1999). "The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia", Londra, Royal Institute of International Affairs.
- Huntington, S. P. (1993). *The Clash of Civilizations*. *Foreign Affairs*, 72(3), 22-50. <http://dx.doi.org/10.2307/20045621>
- Huntington, S. P. (1999, March-April). *The Lonely Superpower*. *Foreign Affairs*, 78, 35-49. <http://dx.doi.org/10.2307/20049207>
- İlhan, S. (2005). *Bir Millet Uyanıyor 2 (Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Jalali, M. R. (1993). *The Caucasus and Central Asia: Entering The Scene and Composition of Geo-Strategic Space*. *Caucasus and Central Asian Studies Journal*, (6), 115-124.
- Kantarıcı, H. (Eylül 2005). "Kafkasya Jeopolitiğinde Kriz Alanları ve Güç Mücadelelerinin Türkiye'ye Etkileri", 2023, *Atılım Yayınları*, No:53.
- Kantarıcı, H. (2006). *Kıskaçtaki Bölge Kafkasya*, 1.Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık.
- Keskin, Arif. (2019). "İran'ın Kafkasya Politikası". *Circassian Center*. <http://circassiancenter.com/tr/iranin-kafkasya-politikasi-2/> (Erişim Tarihi : 26.01.2021).
- Khorasan Newspaper. (2012/05/08), No. 18110, *Israel's Plan to Settle MKO in Republic of Azerbaijan*.
- Kırzioğlu, F. (1993). *Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, Ankara 1993.

- Kocaman, Ö. (2006). "Rusya'nın Ermenistan Politikası: Tek Boyutlu Siyasetten Çok Boyutlu Siyasete Doğru". <http://www.turksam.org/tr/a797.html> (Erişim Tarihi 03.02.2021)
- Koolae, E. (2009). *Politics and Government in in Central Eurasia*. Tehran: Samt Publications.
- Lewis , D. (1999). "The Politics of Energy in the Caspian Region" *Easter Europe and The Commonwealth of Independent States*,
- Lobjakas, Ahto . "EU: European Commission Unveils Details Of New Neighbourhood Strategy"; <http://www.rferl.org/featurearticleprint/2004/05/077d3a66-3883-4119-972e-cc470a9f> (Erişim Tarihi: 2701.2021)
- Lorot, Paskal & Thual, François. (2001). *Geopolitika*, çev. Fuad Hesenoglu, Bakü.
- Macfarlane, S. Neil. (1999). "Western Engagement in the Caucasus and Central Asia" Londra, Royal Institute of International Affairs.
- Mardanov, Samir. (2006). *Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Memmedov, Ramil (2008). "Güney Kafkasya'da Güvenliğin Sağlanmasında NATO'nun Rolü, https://tasam.org/Files/Icerik/File/guney_kafkasyada_guvenligin_saglanmasinda_natonun_rolu_08dae109-e01a-4932-9ebe-87d8257ab617.pdf
- Naumkin, V. (Eylül 2002). "Russian Foreign Policy in the South Caucasus", *The Quarterly Journal*, Sayı: 3.
- NATO (2020), "Defence Expenditure of NATO Countries (2013-2020)," North Atlantic Treaty Organization, Ekim 21, 2020, (Erişim Tarihi: 31.01.2021), https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_178975.htm.
- Newstimes-az., (2019), "NATO-Rusya ilişkileri: Güney Kafkasya'da İki Jeopolitik Çıkmaz", <http://newstimes.az/tr/views/6027/>
- Özdaşlı, Esmé. (2017). "İsrail'in Yeni Çevre Stratejisinde Güney Kafkasya", *Bilig Yaz*, Sayı 82., ss 175-200.
- Özen, Suat. (2004). "Avrupa Birliği'nin "Yeni Komşuluk Politikası" Bağlamında Güney Kafkasya", *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara: ASAM Yayınları.
- Özkan, G. (2010). "Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları", Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 12/1, s.109-132.
- Öztürk, A. (2009). "Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma Küresel Yansımalar", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt:4, Sayı: 7.
- Perovic, J. (2005). "From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the South Caucasus and Central Asia", *Demokratizatsiya: The Journal of PostSoviet Democratization*, 13.
- Reisner, Oliver . (2003). "The South Caucasus: A Challenge for Europe", Berlin: Heinrich Böll Foundation.
- Rubruk, W. Von (2001). *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, Çev. Ergin Ayan, İstanbul.
- Sezgin, Mahmut Niyazi. (Kasım 2003). "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası", Ankara: *Stratejik Analiz*, C. IV, No. 43.
- Shaffer, B. (2009). "The Geopolitics of the Caucasus ", *Brown Journal of World Affairs*, Spring/Summer, Volume XV, Issue II.

Shahbazov, Fuad. (2017). "Baku-Beijing relations and China's growing interest in the South Caucasus", Eurasia Daily Monitor Volume: 14, Issue: 51; 12th April 2017.

Şoroxov, V.(1995). "Bakü Petrolü ve Politikası", Bağımsız Düşünce.

Tanrısever, O. F. (2003). "Rusya –Gürcistan İlişkilerinde Artan Gerilim: Bir Sağırlar Diyalogu mu?", http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_08.html (Erişim Tarihi: 02. 02. 2021).

Tavkul, U. (2002), Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya, İstanbul, Ötüken Yayınları.

Topal, Coşkun, (2015). Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası ve Gürcistan", Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/1 Winter 2015, p. 753-770 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies>.

Trenin, D. (2009). "Russia in the Caucasus: Reversing the Tide", Brown Journal of World Affairs, Spring/Summer, Volume XV, Issue II.

Tüysüzoğlu, Göktürk, (02 Nisan 2013). "Sistemsel bir kırılma noktası: Kafkasya", <http://newtimes.az/tr/relations/1511> (Erişim Tarihi: 31.01.2021).

Vaezi, M. (2002). Instability Factors in The Caucasus And Security Approaches. Caucasus and Central Asian Studies Journal, (44).

Valeyev, M. (2008), "Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası Çerçevesinde Rusya-Ermenistan İlişkileri", Ermeni Araştırmaları, Sayı: 30, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Dergilericik&IcerikNo=575> (Erişim Tarihi: 02.02.2021).

Vamvakas, P. (2009), "NATO and Turkey in Afghanistan and Central Asia: Possibilities and Blind Spots", Turkish Studies, Vol. 10, No. 1, pp. 57-74.

Williams, Ian (03 Ocak 2017, Güncelleme: 29 Kasım 2018). "The Russia – NATO A2AD Environment," Missile Threat, Center for Strategic and International Studies, <https://missilethreat.csis.org/russia-nato-a2ad-environment/>. (Erişim Tarihi: 31.01.2021).

Yıldırım, H. (2007). "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi", SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.